

נושא קהילת קרקוב בתקופת השואה –
נושא בחירה בהיסטוריה לחטיבה העליונה

סיכום חומר הלמידה לבחינת בגרות

המסמך נכתב עבור פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", ואין
לעשות בו כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או
לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד הפורום ללא
אישור בכתב ממנהלת הפורום או ממחבר הסיכום

דבר העורך

בחוברת מצוי כל חומר הלמידה על פי סעיפי תוכנית הלימודים בלימודי הבחירה במקצוע היסטוריה, בנושא קהילת קרקוב בתקופת השואה. יש לזכור, כי החומר המסוכם הינו חומר ממוקד המבוסס על פרשנות העורך לסעיפי תוכנית הלימודים. ספרה של פליציה קראי הוגדר ע"י משרד החינוך כספר מחייב לבחינה, ולפיכך, אין להסתפק בכתוב כאן, אלא יש לקרוא את העמודים מהספר הנכללים תחת סעיפי החובה. לצד כותרת כל אחד מסעיפי הלימוד, צוינו עמודים אלו. יש לזכור, שהבחינה בהיסטוריה מוגבר עשויה לדרוש חשיבה עמוקה והפנמה של החומר הנלמד ולפיכך תתכנה שאלות שקושרות יחד מספר סעיפים שונים מאותו פרק ואף מפרקים שונים. כמו כן, תתכנה שאלות עם קטעי מקור. יובהר, כי על אף שנערכה הגהה לחוברות זו, תתכנה עדיין שגיאות. בכל מקרה של סתירה בין הכתוב כאן לבין הספר "פנים רבות לגבורה", מה שתקף בבחינה הוא מה שכתוב בספר. לפיכך, אין לדלג על הקריאה של הספר. **כל שימוש בחוברת הנ"ל באחריות המשתמש בלבד והעורך אינו אחראי לשגיאות שעשויות להופיע בסיכום זה. אשמח כמובן לקבל הערות ותיקונים. את התיקונים ניתן לשלוח בדואר האלקטרוני ל- the_ari_steiner@yahoo.com. באיחולי הצלחה בבחינה ולמידה פורייה.**

הקדמה – קיצור תולדות הקהילה היהודית בקרקוב עד מלחה"ע השנייה (בספר עמ' 7-14)

קרקוב היא העיר השלישית בגודלה ומהעתיקות בפולין. היא שוכנת על נהר הוויסלה ומשמשת מרכז תרבותי ואקטואלי מזה מאות שנים. מאמצע המאה ה-11 עד 1596 שימשה בתור בירת פולין. ישנן הרבה אגדות על יהודי קרקוב ואופיים המיוחד אשר ידע תקופות של יצירתיות רוחנית ותרבותית אשר הביאו אותה לתקופות מסוימות להיות המרכז היהודי החשוב באירופה. דבר בולט הוא הקשר המיוחד בין היהודים לאוכלוסייה הפולנית המקומית, שידע עליות וירידות עם השנים. יהודי קרקוב מוזכרים לראשונה בכרוניקה של הסוחר איברהים אבן יעקב משנת 965. שרידים ארכיאולוגיים מצביעים על יישוב מתקופה קודמת עוד יותר, אך היהודים קיבלו רק החל מהמאה ה-13 פריוולגיות (זכויות) אשר התירו להם לשבת בעיר. כמאה שנים אח"כ הזכות הזאת אושרה ע"י המלך קז'ימייז' הגדול (היה ידוע ביחסו האוהד ליהודים). הוא הפך את פולין למעצמה והתיר ליהודים לשבת בכל רחבי המדינה. בשונה מהשנים הראשונות של היהודים בקרקוב, שנותיו של המלך היו תקופה טובה ליהודי פולין ככלל וקרקוב בפרט. עם זאת, במאה ה-15 גברו הפגיעות הפיזיות ביהודים, בעיקר מצד הכנסייה (שדרשו לשנות את מעמדם החוקי של היהודים). הפגיעות הגיעו לשיאן ב1495, כאשר בעקבות שריפה שפרצה בעיר היהודים גורשו. המגורשים התיישבו ברובע היהודי בעיר קז'ימייז' (אז עיר נפרדת, אך לימים שכונה בתוך קרקוב).

התפתחות הקהילה היהודית בקז'ימייז' – תור הזהב

המאה ה-16 נחשבת לתור הזהב אצל יהודי קז'ימייז' בפרט ובהיסטוריה הכללית של פולין וקרקוב בכלל. אודות להידלדלות של קהילות יהודיות בגרמניה וארצות שונות במערב, מרכז התרבות עבר למזרח – לפולין, כך נהייתה למרכז תורה ותרבות לכל קהילות ישראל. באותה התקופה חי בקרקוב הרמ"א (רבי משה איסרליש), מגדולי הפוסקים. הרמ"א עבד במשך הרבה זמן על ספר שהיה אמור לסכם את קביעות הפוסקים עד תקופתו. זמן קצר לפני שסיים, ר' יוסף קארו הוציא את ה"שולחן ערוך" (קובץ פסיקות לעדות המזרח והספרדים), לכן הרמ"א ביצע תיקונים והוציא את "המפה לשולחן הערוך" (תוספת פסקותיהם של חכמי אשכנז) – וכך הפך את השולחן ערוך לספרו של כל העם היהודי.

הקהילה היהודית בקרקוב, כמו כל קהילה, גבתה מיסים, מינוי רבנים, ניהול מוסדות הדת והקמת מוסדות סעד. הקהילה זכתה לאוטונומיה כמעט מוחלטת בכל הקשור לניהול פנימי, והיא זו שתיווכה בין היהודים לשלטון. רוב היהודים התעסקו במסחר ובנקאות וכיוון שהעיר קז'ימייז' לא יכל לפרנס אותם, הם הגיעו לקרקוב על אף האיסורים והקנסות הכרוכות בכך. יחסם של המלך והאצולה הפולנית ליהודים היה חיובי בשל חיוניותם לכלכלת המדינה. אך הכנסייה, האינטליגנציה, תושבי קז'ימייז' וכן הנוצרים התנאו ליהודים. בסופו של דבר האינטרס של המלך גבר על כל שאר האינטרסים. מצבם של היהודים בפולין ככלל היה טוב יחסית למצב היהודים בארצות אחרות באירופה.

אך בסוף המאה ה-17, הוחמר שוב מצבם של יהודי פולין בשל אי-יציבות פוליטית, הן בגלל מגיפה שגבתה מאות קרבנות והם בגלל החרפת מאבק של תושביה הנוצריים של קז'ימייז' ביהודים. הגורמים האלו הביאו לירידת קרנו של הממסד הדתי ולתסיסה. אחת התוצאות של התסיסה היא זרמים חדשים שקמו בעולם היהודי – כגון החסידות.

חלוקת פולין ויהודי קרקוב

בסוף המאה ה-18, פולין איבדה את עצמאותה וחולקה בין 3 מעצמות – רוסיה, פרוסיה והקיסרות האוסטרו-הונגרית. הפולנים לא השלימו עם החלוקה, לכן מרדו פעם אחר פעם ברשויות שחילקה. המרד הראשון (1794), בהנהגתו של תאדוש קושצ'וֹשקו עם ליברלים, אשר פיתח יחס חיובי ליהודים. היו יהודים שאף הצטרפו אליו במרד, אך המרד לא צלח. בשל דיכוי המרד, קרקוב סופחה לקיסרות האוסטרו-הונגרית. הקיסרות הביאה למודרניזציה לקרקוב וכן השפעת העולם המערבי גבר. החומות שהקיפו את העיר נהרסו ועל התוואי ניטע גן, שנשאר עד היום. הקיסרות ניסתה להפוך את היהודים ל"מועילים" יותר. כך מצד אחד הוסרו חלק מהמוגבלויות שחלו על היהודים עד אז, אך מצד שני נדרשו להיות יותר מעורבים בסביבתם (כגון למידת השפה הגרמנית ושימוש בה לניהול מוסדותיהם). כך הייתה גם התקרבות לתרבות הכללית (הפולנית / הגרמנית). ככלל, רוב יהודי פולין הזדהו עם השאיפות הלאומיות הפולניות תוך שמירה על מאפיינים יהודים מסוימים תוך כדי נאמנות לקיסר האוסטרי. כך, יהודי קרקוב היו ידועים בקשריהם ההדוקים יחסית עם האוכלוסייה המקומית.

יהודי קרקוב בין שני מלחמות העולם (1918-1939)

עם תום מלחמת העולם הראשונה, כחלק מההסכמים, זכתה פולין שוב בעצמאותה. **מאפיינים דמוגרפיים:** בגבולותיה החדשות של פולין ישבו מעל 3 מיליון יהודים שהיוו כעשרה אחוזים מכלל האוכלוסייה. היהודים היו בעלי מאפיינים שונים מהפולנים, דבר שבא לידי ביטוי בין היתר בצורת היישוב. כשני שלישי מהיהודים ישבו בערים, כאשר אצל הפולנים אחוז דומה התיישב בכפרים. כך, בשנת 1931, ישבו בקרקוב 56 אלף יהודים, אשר היוו כרבע מתושבי העיר כולה. **מאפיינים כלכליים:** אחרי מלחמת העולם הראשונה היהודים היו במצוקה כלכלית ונוקקו לסיוע מארגוני סעד. לאחר כשנתיים, בשנות ה-20, הצליחו היהודים להשתקם כלכלית, זאת למרות המיסים הכבדים שהשלטון הטיל על התושבים. בתקופת שנות ה-20, היה גשוג כלכלי ופיתוח בקהילה היהודית. אך המשבר העולמי של שנות ה-30 הגיע גם לקרקוב. המשבר הגביר את הניגוד אינטרסים הכלכלי בין הפולנים לבין היהודים. כך גם האנטישמיות שהגיע מכיוונה של גרמניה הנאצית השפיע על המצוקה, שהלכה וגברה, הן מצד המקומיים והן מצד הממשלה. **מאפיינים חברתיים – פוליטיים:** בתוך העולם היהודי, הוצעו פיתרונות רבים למצב, כך הקהילה סבלה ממאבקים פנימיים. המחלקות היו בנושאי היחס לדת ולציונות, השפה המועדפת (עברית/יידיש/פולנית), הקשר למסורת, א"י ועוד. כך כל תנועה הקימה מערכת חינוך ועיתונים שונים. ניתן לעשות חלוקה של היהודים, כך שהיו שלישי אורתודוקסים, שלישי ציוניים ושלישי שהשתייכו לתנועת הבונד (תנועת הפועלים העברית).

חינוך דתי

אחת השאלות הקשות היו לאיזה מסגרת חינוך היהודים ישלחו את ילדיהם? **חינוך דתי:** החינוך הדתי-מסורתי הוא הקדום ביותר. בקרקוב היו "חדרים" וישיבות כמו בערים אחרות. בשנת 1876 הוקם "תלמוד תורה" לילדים בני חמש עד חמש עשרה. ערב מלחמת העולם השנייה היו בו 1.5 אלף תלמידים. רוב הלימודים היו במקצועות קודש, אך הוקצבו כשעתיים באופן יומי למקצועות "חול". מוסד נוסף ומיוחד שהוקם בקרקוב ולאחר מכן הופץ לכל קהילות ישראל הוא מערכת החינוך החרדית לבנות "בנות יעקב". בשנת 1917 נוסד הבי"ס התיכוני הראשון ותוך זמן קצר הפך לרשת ענפה עם 50 בתי ספר בכל פולין. תנועת "המזרחי" הרגיש צורך להקים אף הוא בית ספר שישלב את מקצועות הקודש עם אהבת המולדת וא"י. כך הוקם בשנת 1921 "החדר העברי" כבי"ס יסודי ותיכון "תחכמוני" לאחר מכן. בבוקר למדו מקצועות קודש וכל הצהריים הוקדש ללימודי חול.

חינוך ציוני: ביה"ס העברי, הגימנסיה העברית נפתחה בקרקוב בשנת 1908, עם שאיפה להעניק חינוך יהודי לאומי תוך טיפוח אהבת הארץ ונאמנות לשפה העברית. בשנת 1926 זכה לאישור מטעם משרד החינוך הפולני לערוך בחינות בגרות בעברית. המוניטין הטוב גרם לריבוי תלמידים, שהצריך לימודים בשתי משמרות. ערב מלחה"ע השנייה למדו בבי"ס מאות תלמידים. על אך ריבוי מערכות החינוך היהודיות, רוב הילדים נשלחו לבתי"ס ממלכתיים פולנים בשל העלות היקרה של החינוך הפרטי היהודי. הילדים נתקלו בבתי ספר הפולניים באנטישמיות של ממש באופן שוטף. היהודים היו פעילים בתחום הספורט והקימו קבוצות ששיחקו לצד הפולנים כגון "מכבי" שהוקמה בשנת 1909 ע"י צעירים ציוניים.

חיי תרבות

הודפס עיתון ציוני בקרקוב (נוסף על העיתונים הפולניים), שהיה עיתון ליברלי שתקף את האנטישמיות אצל הפולנים ואת ההתבוללות בקרב הקהילה היהודית. העיתון גם ניהל תעלומה ציונית, ופרסם ידיעות אודות היהודים והיישוב העברי. היה גם עיתון בתפוצה יותר קטנה לשמאל הציוני. בשנת 1926 הוקם בקרקוב תיאטרון יהודי בתמיכה של חברי הבונד. אנשי רוח ואמנות יהודיים נהגו להיפגש בבתי קפה ולדבר על השגרה היומית. היו גם משוררים יהודיים, כאשר אחד הבולטים מביניהם הוא מרדכי גבירטיג.

שנות ההידרדרות

בשנת 1935, נפטר מנהיג פולין, המרשל פילסודסקי, מותו נתפס כאסון ליהודים, שכן על אף הביקורות כלפיו, הוא ניתפס כמגנם של היהודים. עם מותו חזרה האי יציבות הפוליטית לפולין ומצב היהודים התדרדר במהירות. המשטר החדש פרסם צווים נגד היהודים ובשנת 1936, נחקקו לראשונה חוקים אנטישמיים של ממש. חרם כלכלי על היהודים נהיה לשגרה, גם פרעות ביהודים נהפך לעניין יומיומי. על היהודים הוטלו מיסים כבדים. האווירה הכללית ברחוב עודדה התנכלויות ליהודים, שבאו לידי ביטוי בכרזות נגד היהודים, הכאת עוברי אורח ובפוגרומים ברחבי פולין. בשנת 1936 היהודים זועזעו במיוחד מפוגרום אכזרי בעיר פשיטיק. הפוגרומים הביאו לתחושה שיהודי פולין יושבים על הר געש שעומד להתפרץ. זאב ז'בוטיסקי יצא בתשעה באב של שנת 1938 בקריאה נרגשת ליהודי פולין שמדברת על כל שהקטסטרופה הגדולה מתקרבת וצריך להימלט ולהינצל כל עוד אפשר. רוב מי שרצה לעזוב את פולין היו בני הנוער, אשר לא או שום עתיד בפולין.

שלב א' – מפרוץ מלחה"ע השנייה ועד הקמת הגטו (21/03/41 – 01/09/39)

פרק ראשון: כיבושה של קרקוב והגזרות הראשונות נגד היהודים (בספר עמ' 15 – 21)

א1. פרוץ המלחמה והבריחה למזרח

באחד בספטמבר 1939 פרצה מלחה"ע השנייה והצבא הגרמני פלש לפולין. באותו היום הופצה קרקוב בפעם הראשונה. פרוץ המלחמה וההתקדמות המהירה של צבא גרמניה הפתיעו את יהודי קרקוב. לא היה לאן לברוח כיוון שהמדינות סגרו את גבולותיהם בפני יהודי גרמניה עוד טרם המלחמה. היו שהתכוננו מבעוד מועד והשיגו דרכונים זרים, אך לרוב המוחלט של היהודים נותר רק האופציה של לברוח מזרחה, לשטחי פולין שברשות הסובייטים. הייתה התלבטות בעיני היהודים – לברוח מזרחה (לבד, בלי המשפחה) ולהשאיר את הבית והעסק מאחור, או להאים פשוט להישאר (ולסבול עם המשפחה)?

הסיבה העיקרית לברוח היה החשש מהנאצים, גזירותיהם עד כה, האנטישמיות. עם זאת, היו כמה סיבות להישאר – היו שזכרו את היחס הסובלני של האוסטרים כלפי היהודים במלחה"ע הראשונה. היו שראו את האידיאולוגיה הנאצית כמאימת, אך בת חלוף כיוון שגרמניה אצילית ועם תרבות מהוללת מידי למלחמה כוללת. רבים אחרים פחדו מרוסיה הקומוניסטית הבלתי מוכרת (שלפי התעלומה הפולנית שלפני המלחמה – הייתה גיהנום של ממש). איש לא חשב אז על האפשרות של השמדה מוחלטת. היו גם יהודים שהתנדבו לצבא הפולני. היו הרבה שחזרו. באזור הכיבוש הרוסי, היה עוני. זרם הפליטים גרם למחסור במקומות מגורים והעלת מחיר המחיה. אך הסיבה העיקרית לחזרתם של היהודים היה המשפחה שהשאירו מאחור והעדיפו את חיי המשפחה – בטוב וברע.

ב1. השלטון הצבאי ומעשי הטרור

בשישה לספטמבר 1939, נכנס צבא גרמניה לקרקוב והחל השלטון הצבאי. מהרגע הראשון הגרמנים הראו את יחסם העוין (במיוחד לחרדים – בשל חזותם השונה מהשאר).

שלושה צעדים עיקריים נגד יהודים:

1. ביזוי יהודים - מיד עם תחילת הכיבוש החלו גם חטיפות של יהודים לעבודות דחק שונות וכן עבודות ציבור (לטאטא רחובות, לנקות שירותים, להעביר רהיטים, וכו'). היו פולנים שהגיבו למעשים באהדה והיו שהתנגדו ומחו עליהם.
2. שוד "מסחרי" המוני של חנויות- במקביל למעשי האלימות, הוטלו הגזירות הכלכליות. ביום הראשון של הכיבוש ניתן הוראה לפתוח את כל חנויות העיר, ויומיים אח"כ הוטל על כל העסקים היהודיים חובת סימון במגן דוד. זה היה לסימן של התחלת שוד "פרטי" במימדים עצומים – גרמנים ואנשי אס.אס. הגיעו עם משאיות והעמיסו ציוד וסחורה מחנויות היהודים (שלא העזו לשאול למי הסחורות מיועדות ומי ישלם עליהם).
3. שוד "פרטי" של בתים – הגרמנים היו עוברים בית בית בצורה שיטתית ופשוט בזזו וגנבו את כל הדברי ערך וכל מה שבא ליד.

ג1. הקמת היודנרט ותפקידיו

רקע – עם פרוץ המלחמה רבים מהמנהיגים של הקהילה היהודים ברחו והיא נותרה ללא הנהגה רשמית. היהודים היו צריכים הכוונה בנושא ניהול החיים לאור המאורעות. בעקבות התייעצות עם עריית קרקוב, החליטו ראשי משטרת הביטחון הגרמנית – ה-סיפ"ו (SIPO), למנות ראש מועצת היהודים (יודנרט) את מרק ביברשטיין – מורה ועסקן חברתי ודמות מוכרת היטב בציבור.

ביום שישי, 8 בספטמבר 1939, קציני אס.אס. הגיעו לביתו ומסרו לו את המינוי. הוטל עליו להרכיב מועצה עם 12 חברים ולהציגה לראש המחלקה לענייני יהודים במשטרת הביטחון תוך יומיים. לבסוף הורכבה רשימה של 12 חברים ו-4 סגנים. הגרמנים לא התערבו בחלוקת התפקידים. עד סוף 1939, היודנרט הורחב ל-24 איש. רק ראש היודנרט יהיה אחראי באופן אישי לקהילה ואף ייצג אותה כלפי הגרמנים. חשוב לציין שהיודנרט בקרקוב הוקם לפני פרסומה של "אייגרת הבזק" של היידריך מה-21 לספטמבר 1939. בתחילת הכיבוש היהודים עוד ישבו בדירותיהם והיו בעלי נכסים. היודנרט חשבו באותו הזמן שהם יכולים לפעול לטובת היהודים. לא היה להם כל מושג על תוכניות הגרמנים לעתיד.

ב-17 בספטמבר 1939, פורסמו הודעות ליהודים על הקמת היודנרט ועל תפקידיו:

1. מילוי פקודות השלטון והעברתם ליהודים. על הפקודות יהיו חתומות היהודים ולא הגרמנים. סמכויות היודנרט כלפי היהודים הן בלתי מוגבלות.
  2. היודנרט מייצג את היהודים כלפי השלטון.
  3. היודנרט ידאג לכל צרכי הקהילה בתחומים השונים.
- עם הרחבת היודנרט, נקבע הרכבו:

1. שתיים עשרה ועדות – החשובים ביניהם היו הועדות לענייני משק וכלכלה, כספים ומיסים, בריאות וסעד. בראשי הוועדה עמדו חברי היודנרט וסגניהם.
2. שבע עשרה מחלקות – שניהלו פקידים. המחלקות העיקריות היו לשכת העבודה, מחלקת מגורשים (מציאת מקומות מחיה למגורשים מקרקוב), מחלקת עזרה סוציאלית, מחלקת דיור וכו'.

פרק שני: הקמת הגנרל גוברנמן ומדיניות ההפרדה בין פולנים ליהודים (בספר עמ' 22 – 26)

א2. יחס השלטונות לאוכלוסייה הפולנית

רקע – בתוך מספר שבועות מיום הפלישה לפולין, היטלר הוציא צו על הקמת הגנרל-גוברנמן (שטחי פולין הכבושים שלא סופחו לרייך), אשר כלל כ-16 מליון איש שגרו בו. הגנרל גוברנמן התחלק ל-4 מחוזות: קרקוב ורשה, לובלין וראדום. לבירת הגנרל גוברנמן נבחרה קרקוב, למרות שוורשה היא בירת פולין (מתוך כוונה לפגוע בריבונות ולאומיות הפולנית ואי הכרה בבירתם). השלטון למרחב הגנרל גוברנמן הועבר להנס פרנק, אשר הקים ממשלה אזרחית שישבה בקרקוב. לפי האידיאולוגיה הנאצית, הפולנים נחשבו לגזע סלבי נחות. מטרתו הכללית של הרייך היה הרס התרבות הפולנית והפיכתה של האוכלוסייה למאגר כוח עבודה ממושמע וזול לצורכי הרייך השלישי.

על פי מטרה זו, ביום עליית השלטון של הנס פרנק ננקטו מספר צעדים נגד הפולנים :

1. חיסול המנהיגות והאינטליגנציה הפולנית (מאסרם של 183 פרופסורים פולנים ב 07/11/39, הבאת כולם למחנות ריכוז בגרמניה – כשאר רובם נרצחו שם).
2. על כל קבוצת המתנגדים (מחותרות, פרטיזנים, עבריינים, וכו') – נגזר עונש מוות או שילוח למאסר.
3. חלוקת מזון לפי תלושים (בכמויות לא מספיקות) – כדי להוריד את רמת החיים ואת הריבוי הטבעי.
4. כל המפעלים ונכסים שהיו בבעלות פולין הוחרמו והפכו לנכס הרייך.
5. כל ההגבלות על חיי התרבות הוצאו לפועל בעקביות יתרה (סגירת מוסדות השכלה גבוהה, שוד דברי ערך בכנסיות ומוזיאונים, הריסת פסלים אנטי גרמניים).
6. ניהול תעמולה המפארת את הגרמנים לעומת הפולנים.
7. נשלחו בשנות המלחמה כ-1.5 מיליון פולנים לעבודות כפייה בגרמניה.

ב2. הצווים על עבודות כפייה

הנס פרנק היה כוח שלטון נוסף על מפקדי הצבא, והוא היה מעוניין בעצמאות מירבית בתחרות הסמכות בין הרשויות. בעיניו הוא היה רשאי לטפל גל בענייני היהודים בשני תחומים – החרמת רכוש וניצול היהודים ככוח עבודה. **כצעד ראשון**, הוגדרו הבדלי זכויות וחובות בין היהודים לפולנים – ב26 באוקטובר 1939, פורסמו 2 צווים של ממשלת הגנרל גוברנמן :

- צו ראשון הטיל עבודות כפייה על יהודים בין גילאי 12-60, ללא שכר או תנאים. אחריות הביצוע הוטל על האס.אס.
- צו שני הטיל חובת עבודה על פולנים בני אותם הגילים, אך להם הובטחו משכורות חלקיות ותנאים בסיסיים. הפולנים היו כפופים למחלקת העבודה בממשלת הגנרל גוברנמן. ההבדל בין הצווים בולט והם לא סתם פורסמו באותו היום. עקב ה"ביקוש" הרב ליהודים ככוח עבודה, ע"י האס.אס., גורמים אחרים וכן הרבה יזמים שהגיעו למטרות רווחים קלים. מחלקת העבודה ביוזמרת הייתה אמונה על גיוס היהודים וטיפול ויחס שווה, אך על עבודתו הכביד ניגוד האינטרסים בין הרשויות הגרמניות השונות. מצב זה הגיע לסיומו עם הסכם שנחתם ביולי 1940 בין מפקד האס.אס. וילהלם קריגר לבין המושל פרנק הס – כאשר בסמכות האס.אס. גיוס ורישום היהודים וענייני התעסוקה ושיבוצם הופקד על מחלקות העבודה בגנרל גוברנמן. לפי הסדר זה, גורם יכל לקבל יהודים רק לאחר תיאום עם לשכת העבודה באותו המחוז ובמחיר שכר קטן למחוז. הסכם זה לא שיפר את מצב היהודים – היו שקיבלו צווי עבודה מסודרים והיו שנחטפו ברחוב. רוב הנשים נשלחו לעבודות ניקיון בעיר, כאשר "בנות המזל" עבדו בבתי מלאכה או היו לעוזרות בחנויות. בשנים 1939-1940 הייתה עדיין אבטלה בקרב הפולנים ולא היה חסר כוח עבודה, אבל לגרמנים היה כדאי יותר להעסיק את היהודים, שכן עבודתם היה כמעט ללא שכר בכלל.

ג2. פקודות ההפרדה בין פולנים ליהודים

כצעד שני, ישנו את המשך השפלת היהודים וביזיונם. כך, באחד בדצמבר 1939, פורסם צו על כך שיהודי הגנרל גוברנמן חייבים לשאת סימן היכר יהודי (טלאי מגן דוד צהוב). הצו פורסם כבר ב-23 בנובמבר אך נכנס לתוקף ב-1 בדצמבר. אי נשיאת הסימן גרר קנס או עונש מאסר. בעלי המראה ה"ארי", במיוחד הנשים, ניסו בהתחלה לעקוף את הגזירה וללכת בלי סרט. סימן ההיכר הבהיר ליהודים באופן חד משמעי שגורל שונה נועד להם ולפולנים. היו פולנים שהנושא הזה כרס להם לסיפוק רב בשל ההבדל בינם ליהודים, אך היו גם כאלה בעלי מצפון שהתנהגו

באופן סימפטי. הסרטים היה רק ההתחלה. בהמשך היו גזירות נוספות בתחום הכלכלה, תרבות והסתובבות בעיר. הבידוד הלך והתהדק עם הזמן.

פרק שלישי: מצבם של יהודי קרקוב ערב הקמת הגטו (בספר עמ' 27 – 35)

א.3. האריזציה של הרכוש היהודי ותוצאותיה

ע"פ האידיאולוגיה הנאצית, היהודים הינם טפילים שמנצלים עמים אחרים (לא אוהבים לעבוד), לפי תפיסה זו כל הרכוש היהודי הינו פרי שוד יהודי והגרמנים רשאים להשתלט עליו. תיאוריה זו הוצאה לפועל בכמה דרכים:

1. בתקופת השלטון הצבאי, ניתן לכל הגורמים הגרמניים יד חופשית לביצוע מעשי שוד פרטיים.
2. עם כינונו של מרחב הגנרל גוברנמן, בוצעו מעשי שוד קולקטיביים ע"י השלטונות (ע"פ תוכנית זו בוצעו מעשי שוד קולקטיבים ברובע קז'ימייז בימים 5-6/12/39).
3. על היהודים הוטלו צווים הפוגעים ברכושם ופרנסתם.
4. מיום הקמת היודנרט, הוא נדרש לספק רהיטים, תשלומים וציוד למשרדים גרמניים.
5. ישנה גם את הדרך ה"חוקית" כביכול שמודגמת ברשימת צווים שפורסמה בין 09/39 – 03/40:

- על כל העסקים היהודים חל חובת סימון.
  - חסימת כל החשבונות, פיקדונות וחשכונות היהודים בבנקים והגבלת הכסף שמותר להחזיק לאלפיים זלוטי.
  - נאסר על רופאים יהודיים לרפא לא-יהודים.
  - נאסר על יהודים להעביר רכוש לבעלים שאינם יהודים.
  - הוקם "משרד הנאמנות" הגרמני שהיה אמון על כל הבתים, מפעלים וחנויות שהיהודים נטשו בבריחה מזרחה (היו יהודים שניסו לנצל קשרים עם ה"נאמנים" שלהם – רשמית העסקים היו של הגרמנים, אך בפועל נוהל ע"י היהודי). לפעמים היו מתפתחים יחסים חמים בין הנאמן ליהודי – דוגמת אוסקר שינדלר עם יעקב שטרן במפעל "אמליה".
  - כל העורכי דין היהודים נמחקו מהרישומות ונאסר עליהם להופיע בבתי המשפט.
  - היהודים צוו למסור את כל המכוניות, אופנועים שלהם והמקלטי רדיו.
  - על היהודים היה למסור את כל רכושם (גם בחו"ל) עד 01/03/40.
- מי שלא מילה את הצווים הסתכן בקנסות, מאסר ובהמשך בגירוש. היהודים ניסו לעקוף את הגזרות בכל דרך אפשרית – הסתרת הדברים היקרים ואף תפירתם בתוך בגדים. לבסוף כל השיטות כשלו למעט שנים: סיוע מהפולנים (אסור לשני הצדדים – למסתירים הסיכון בד"כ היה כדאי), מתוך תקווה שיקבלו את הדברים חזרה בסיום המלחמה או שיתוף פעולה עם הגרמנים. לרוב הרכוש נמכר לפולנים במחירים מגוחכים. מתוך רצון להציל כל מה שאפשר, היו יהודים שרצו לקבל דיירים גרמניים לדירתם, גם אם צריכים להצטופף ולשרתם כ"אדונים".

ב.3. חיסול מוסדות הדת, החינוך והתרבות

למרות כל הצווים שפורסמו אשר פוגעים במוסדות הדת, חינוך ותרבות – הגרמנים לא העזו לסגור את הכנסיות. עם זאת, השלטונות הבינו שחשוב קצת בידור ותרבות בכל זאת לאוכלוסייה הפולנית. הוקרנו סרטי תעלומה והותרו מופעי בידור (תחת צנזורה כמובן). רבים מהפולנים החרימו את המופעים והקרנות שארגנו השולטים. כל הזכויות שמורות © לעורך (the_ari_steiner@yahoo.com). אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורך או ממנהלת הפורום.

לעומת היחס לפולנים, היחס ליהודים בולט הרבה יותר, במגמה של חיסול מוחלט של כל צורה של חיי תרבות יהודי, משתי סיבות עיקריות: 1. אידיאולוגי (יהודים הינם מזיקים ולא זקוקים לתרבות). 2. פסיכולוגי (חוסר בתרבות מוריד את כושר העמידה היהודית).
החיסול בא לידי ביטוי בכמה צעדים מרכזיים:

1. צעד ראשון – בתי הכנסת. בספטמבר 1939 יצא פקודה לסגור את כל הבתי כנסת ולמסור את תשמישי הקדושה, נאסרה שחיטה כשרה, כל החגים הפכו לימי עבודה רגילים.
2. צעד שני – החינוך. משנת 1940 פיטרו את כל המורים היהודיים, נאסר ליהודים ללמוד בבתי ספר פולנים (מחק את התקוות לעתיד לכל הסטודנטים), היה מותר ללמוד רק במסגרות יהודיות (הרבה בני נוער נרשמו לגימנסיה העברית). היה קשה במיוחד בקרקוב, להורים לקבל שערך החינוך נשלל מילדיהם. זה השאיר את הילדים חסרי מעש. היו שפתחו "בית ספר" לאחיהם הקטנים. היו גם ילדים שלא רצו ללמוד עקב המתרחש סביבם. עם זאת, לנוער היה קל יותר להתארגן – בעיקר למידה מתוך בתים. גם מערכת החינוך החרדי פנה לבתים פרטיים וחטף מכה אנושה. עם זאת, רוב הניסיונות ליצור מערכות מסודרות עלו בתוהו עקב תחילת הגירושים. חיסול מקורות הפרנסה, הרעב, הטרור וחוסר הוודאות הביאו לירידה במספר הלומדים.

ג. גירוש יהודי קרקוב (קיץ 1940 – סתיו 1941)

הממשל רצה להיפטר מכל היהודים ה"חסרי תועלת" בקרקוב. לפי מודעה שפרנק הס פרסם בתחילת מאי 1940, היהודים נדרשו לעבור לערים גדולות, אך לא נפסל שיהיו בבירתה של הגנרל גוברנמן (קרקוב). ב-18 במאי, ראש העיר פרסם פקודה, לפיה על רוב היהודים לעזוב את העיר, כאשר האחריות לביצוע מוטלת על היודנרט. ע"מ להאיץ את התהליך, הובטח למי שיצא עד ה-15 לאוגוסט יוכל לבחור את מקום מגוריהם החדש ולקחת איתם את רכושם. עם תחילת המלחמה היהודים בקרקוב מנו 56 אלף, עד מרץ 1940 עם המסופחים מהעיירות בסביבה מספרם הגיע ל-80 אלף, כאשר השלטון התכוון לגרש 65 אלף מתוכם.

הראשונים לעזוב היו הפליטים שקיבלו עזרה כספית זעום על כך. התושבים הקבועים לא מיהרו לעזוב (מתוך הבנה שהמאבק קל יותר בסביבה מוכרת). לכן כאשר השלטונות ראו שהקצב היה איטי, היודנרט פרסם הודעה שבעיר יכולים להישאר רק 10 אלף יהודים והמשטרה תגרש יהודים שיישארו לאחר ה-15 באוגוסט. ההוראה עוללה בהלה עצומה. היו שמועות שרק מי שמקבל רישיון מגורים מיוחד יוכל להישאר. הוקמה ועדה מיוחדת עם נציגי היודנרט עם נציגי השלטון ע"מ להחליט למי לאשר את הבקשות. בספטמבר כל חברי הוועדה נאסרו בהאשמה שקיבלו שוחד – ונידונו למאסר (ביניהם ראש היודנרט מרק ביברשטיין).

בנובמבר 1940 התחיל הגירוש בכוח. המשטרה אספה יהודים ברחוב והוציאו יהודים ללא אישורים מבתיהם. הצעירים נשלחו למחנות עבודה, המשפחות הוסעו למחוז לובלין ו"נזרקו" – חלקם מצאו מגורים וחלקם נותרו ללא כל. הקהילות באזור לא יכלו לעזור יותר מידי. רבים מהפליטים מתו מרעב, מקור וממגפת הטיפוס. היו גם כאלה שניסו לחזור לקרקוב. לאחר שפריז נפלה ביוני 1940, כבר היה ברור שהגרמנים יובסו ויהיה ניתן לחזור. הרצון היה להישאר יחד, אך השלטונות לא נתנו אישורים לכל המשפחה. באופן יחסי, מי שעזב את קרקוב בהתחלה, מצבו היה סביר (יחסית לשאר). הפליטים ניסו בכל זאת לשמור שרידי פעילות תרבותית – חינוכית. לבסוף, באוקטובר 1940, נותרו באופן רשמי בקרקוב 21 אלף יהודים בלבד ועוד כמה אלפים ששוטטו ללא אישורים. היה ידוע בוודאות שעוד מעט מקימים את הגטו.

ד3. פעולות הסעד של היודנרט ושל "מוסד העזרה העצמית היהודית"

האריזציה והגירוש גרמו לשורה של השלכות חברתיות. בעיקר אנשי האינטליגנציה נפגעו. הסוחרים ובעלי המלאכה החזיקו מעמד. העוני פגע בגמלאים ובפליטים בעיקר. מצב זה הכביד על פעילותו של היודנרט – יהודים רבים הצטופפו במחלקת העזרה הסוציאלית, המגורים, הבריאות והעבודה. בתחום הסעד פעל "מוסד העזרה העצמית היהודית", אשר הוקם עם פרוץ המלחמה ופעל בכל מרחב הגנרל גוברנמן. בקרקוב ד"ר מיכאל וויכרט עמד בראש הארגון. הגרמנים הסכימו לפעילות המוסד כדי שארה"ב תמשיך לשמור על עמדה ניטרלית וכדי שהתורמים האמריקאים היהודיים ימשיכו לתרום למוסד. תחומי הפעילות של המוסד:

- סעד – הקמת בתי חולים ובתי זקנים עוד לפני הקמת הגטו.
  - הכשרה מקצועית – לצעירים, כדי לשלב אותם בעבודות.
  - ממאי 1940, מרכז סיוע ליתומים ה"צנטוס" (בהיקף של כ-350 ילדים).
- אל עף כל הפעילות הזו, פשו העוני והמצוקה יותר ויותר בעיר.

שלב ב' – מהקמת הגטו עד גירוש יוני (21/03/41 – 04/06/42)

פרק רביעי: הקמת גטו קרקוב וסדרי השלטון (בספר עמ' 36 – 44)

א4. מטרות הגרמנים בהקמת הגטו, מיקומו ואוכלוסייתו

מצב הקהילה היהודית הלך והדרדר בתחילת שנת 1941. סיום הלחימה לא הייתה באופק והעיתונים הגרמנים בישרו על ניצחונותיו של צבא גרמניה. באביב הגיעו לקרקוב ידיעות על הקמת גטאות בערים האחרות. מושל מחוז וורשה, לודוויג פיישר נתן 3 **נימוקים גלויים** להקמת הגטאות:

1. פוליטית – לחסל את השפעת היהודים על הפולנים.
2. כלכלית – רק לאחר חיסול היהודים יהיה ניתן לייסד משק מאורגן.
3. תברואה – בידודם של היהודים קריטית במאבק נגד המגיפות.

בשונה משאר הגטאות (הגדולות יחסית – עם מטרות ריכוז יהודים), השלטונות רצו להשיג בהקמת גטו קרקוב הקטן וה"סטריילי" (קטן יחסית – עם מטרות שלא יגיעו אליו יהודים מבחוץ) שתי דברים מרכזיים:

1. לחזות העיר הייתה חשיבות לשלטונות, הם לא רצו מראות של אנשים מתים מרעב ברחובות.
2. הגטו נועד להיות מסגרת שבה ביקשו הגרמנים להפעיל שורת אמצעים למימוש מדיניותם:

- בידוד והפרדה מוחלטת של היהודים מהפולנים.
- הפעלת טרור שיטתי כחלק בלתי נפרד מחיי היום-יום (להשפיל ולהמחיש את החוסר אוניס).
- הגדלת מימדי התמותה ע"י הרעבה, צמצום שטח מחיה ויצירת תנאי תברואה ירודים.
- עידוד הפירוד הפנימי ע"י מתן סמכויות ליודנרט ולמשטרה היהודית.
- הגברת הדימורלזציה, בדגש על הבני נוער, ע"י איסור פעילויות חינוך, תרבות ודת.
- ניצול כלכלי ע"י שוד ישיר וע"י עבודות כפייה.
- הפצת תעלומות כזב כדי להטעות את היהודים ולהסתיר את הכוונות האמיתיות של הגרמנים.

יש הרואים מטרה נוספת ו**סמויה** בעניין הגטו בכך שהמדיניות נועדה להביא להרס מוחלט של הקהילה תוך מניעת כל אפשרות להתנגדות פסיבית או אקטיבית. לגרמנים, התעסקות בגטו אפשרה השתמטות משרות צבאי והנאה מהשלל של היהודים. הגטו גם שימוש אמצעי חשוב במדיניות עם הפולנים (יכלו להצביע על התנאים הטובים של הפולנים יחסית ליהודים) ולהזכיר להם שמצבם תמיד יכול להחמיר.

לפני הקמת הגטו בא גזרות. בסוף פברואר 1941, כל האישורים הישנים להתגוררות בעיר בוטלו ומעתה רק תעודה אחת הייתה חשובה ה"קנקרטה" (מעין תעודת זהות) – אשר נמסרו למעט מהיהודים. רבים נותרו ללא האישור החדש והתגברו הגירושים בכוח. עד אפריל 1941, גורשו מקרקוב עוד שמונת אלפים יהודים.

ב-3 במרץ בא הגזרה על הקמת הגטו בקרקוב, עם הבהרה שסגירתו הסופית תהיה ב-21 לחודש. מיקומו נקבע ברובע פודגוזה (בגלל מיקומו המרוחק מהעיר, בית ישנים מאוד בצפיפות גבוהה וברמה הומניטארית נמוכה), שנמצא בגזרה הימנית של נהר הוויסלה. היהודים קיבלו את הגזרה בפחד ודיכאון. האוכלוסייה הפולנית שגרה ברובע הפודגוזה קיבלו את הבשורה בזעם ותדהמה ולא רצו להעתיק משם את מגוריהם. הפולנים ניסו לבטל את הגזירה, אך הצליחו רק להביא לדחיית הקמת הגטו במקצת. רוב היהודים שעמדו לעבור לגטו לקחו רק את החפצים הנחוצים ביותר. את שאר הדברים העדיפו להרוס מאשר להשאיר שלם מאחור לגרמנים. רכוש רב נמכר לפולנים ולמרות שהמחירים ירדו עקב ההיצע הגדול, ליהודים היה חשוב כל פרוטה.

בחלוקת הדירות עסק היודנרט (ההקצבה היה 2 מ"ר לאדם, או חדר עם חלון לשלושה אנשים). בד"כ בדירה גרו כמה משפחות (שגרם ללא מעט סכסוכים שנפתרו רק ע"י הוועדה המשפטית של היודנרט). הלכלוך הצטבר ברחובות (שרותי האשפה לא יכלו לעמוד בעומס), היה מחסור במים ובתאורה ברחובות. לא היו גנים כלל בשטח הגטו. עם זאת היה לגטו קרקוב יתרון על שאר הגטאות: שלא כמו שאר הגטאות, מחשש למגפות, הגרמנים הרשו לרוקח הפולני תדאוש פאנקיייוויץ לנהל את בית המרקחת שלו בכיכר ז'גודה. רשמית, לא נועדו לגור בגטו יותר מ-15 אלף אנשים, אך ניתן להסיק שבסוף 1941 היו בגטו 17 אלף.

4ב. השליטים האמיתיים של גטו קרקוב

ניתן לחלק את השליטים בגטו לשניים: השליטים האמיתיים (הרשויות הגרמניות) והשליטים המדומים (יודנרט ומשטרה יהודית). שלושת הגורמים הגרמנים שפעלו בהקשר ליהודים הם:

1. המנהל האזרחי – ממשלתו של הנס פרנק הקימה את "המדור לענייני יהודים" שהייתה אחראית על רישום, הקמת היודנרטים וחקיקה.
  2. שלטונות האס.אס. – בראשם עמד וילהלם קריגר שהיה מעוניין במחנות עבודה בפיקוח ישיר של כוחותיו.
  3. משטרת הביטחון (סיפ"ו) ושרות הביטחון (אס-דה) – זרוע ביצוע נפרדת וחשאית, שבה כלול גם הגסטאפו (משטרה חשאית).
- מתחילת הכיבוש היו בין 3 הרשויות מאבק גלוי ונסתר על שליטה ביהודי הגנרל גוברנמן בכלל ויהודי קרקוב בפרט. מאחורי מה שנראה כמו מחלוקת בענייני סמכות, הסתתרה תוכנית להשגת שליטה על ניצול הכוח אדם היהודי ורכושם. עימות זה השפיע לרעה על היהודים – על החוקים שהועברו ליהודים היו חתומים רשויות שונות. מחוסר התיאום נפגעו בעיקר היהודים. בתחום הכלכלי היהודים היו צריכים לספק את הדרישות של כל הרשויות – שהביא לעוני מהיר. בסופו של יום הגטו היה נתון בידי ממשלת הגנרל גוברנמן עד מאי 1942, שחתמו על שורת גזירות: 1. פקודת הקמת הגטו. 2. איסור שימוש בתחבורה ללא אישור. 3. איסור למכור או למסור מוצרי זהב או מתכת יקרים. 4. דין מוות ליהודים שעוזבים את הגטו ללא אישור. 5. סגירת סניף הדואר בגטו.

אך למעשה הפיקוח על הגטו היה של קציני משטרת הביטחון (המפורסם מביניהם – וילהלם קודנה).

ג. השליטים המדומים של גטו קרקוב

עם המעבר לגטו, עמד בראש היודנרט ד"ר ארתור רוזנצוויג – עו"ד ידוע (מונה לאחר מאסרו של מרק ביברשטיין). עכשיו היודנרט עמד בפני דילמה חדשה וקשה מאוד – איך ממלאים את פקודות השלטון תוך דאגה ליהודים במקביל? תוך זמן קצר, כל היודנרט על כל מרכיביו הועברו לגטו. בגטו בהתחלה הוקם סניף דואר. ברגע האחרון ניצלו תשמישי קדושה, ספרי תורה שהוסתרו קודם לכן. תקציב היודנרט הגיע ממסים ששלמו יהודים עובדים ובתומות. הם גם קיבלו (שלא כמו שאר הגטאות), מענקים מהשלטון על גירוש מהיר של יהודים בין שנים 1-1940. על אך הקשיים בגטו, היודנרט הקימה מוסדות בריאות, בתי חולים, מוסדות תברואה ואף המשיך בפעילות ה"מוסד העזרה העצמית". במבט לאחור, מעולם לא היה מוסד (היודנרט) שהיה בו צירוף של שלטון מוחלט עם חוסר אונים מוחלט. זה שירת את הגרמנים, מכיוון שלעיתים היהודים שנאו את היודנרט יותר מאשר את הגרמנים. הדעות חלוקות לגבי היחס ליודנרט בקרקוב. הרוקח הפולני סובר שניתן בקלות להאשים בסוף המלחמה את היודנרט, אך אם היו שואלים את השאלה בזמן הגטו, אז עם אנשים פחות הגונים המצב היה גרוע בהרבה.

בעיה סבוכה היה היחסים בין האוכלוסייה היהודית למשטרה היהודית. היודנרט הקים ביולי 1940 משטרה יהודית שמטרתה הייתה להוות מעין משמר אזרחי שיהיה כפוף ליודנרט ויפקח על הסדר. בהתחלה היו בו אנשים הגונים. אך וילהלם קודנה (מנהל הגטו בין 2-1941) מינה את שמחה שפירה, חרדי לשעבר, שעם הזמן נהיה לדמות השנואה בגטו (ציינת בצורה עיוורת לגרמנים, "פקודה היא פקודה"). כך, עם הזמן המשטרה הפכה ליחידה נפרדת שכפופה ישירות לוילהלם קודנה. היו במשטרה כ-130 גברים, עם אלות ומדים. הם גם נהנו מתנאים טובים ושלטון "בלתי מוגבל". הם התעשרו בזכות שוחד או כספים שסחטו תמורת עזרה. יחסם של תושבי הגטו למשטרה היה עויין מאוד.

הגורם המסוכן ביותר בגטו היה המלשינים שפעלו לבד. הם הסתובבו בגטו וחיפשו מסתתרים. אחד המפורסמים היה שמעון שפיץ, שהרכיב עם שמחה שפירה את רשימות המגורשים. היו אנשים נהיו מלשינים מתוך תקווה לפתח להצלה ולהצלת משפחותיהם ולהתעשרות קלה (תירוץ כביכול נסלח).

פרק חמישי: מלחמת הקיום של גטו קרקוב (בספר עמ' 45 – 56)

א5. המאבק על הלחם

בתחילת אפריל 1941, התחילו להקים חומה מסביב לגטו, כאשר בחלקה העליון היא קושטה בדברים שחרוטים על מצבות של יהודים. ביו 4 שערים לגטו, החשוב מהם ברח' לימנובסקי (כיתוב על המעבר – "יידישער ווינבאצירק" (רובע מגורים יהודי) – כדי שלא יקראו לו בפועל גטו. במהרה המקום קיבל ראות של מקום יהודי – כל השלטים הוחלפו מהשפה פולנית לכיתובים ביידיש. המשקיף על הגטו מרחוק בתחילתו הופתע איך למרות הגזירות – נראו בו החיים תוססים. מיום ליום התהדקה טבעת הבידוד ובמהרה הורגשה הריחוק והנתק משאר העולם.

הדאגות היומיומיות של היהודים, על המשך החיים בגטו דחקו הצידה את החלומות על החירות – כאשר השאלה הבולטת שעולתה היא – איך משיגים עוד לחם? באוקטובר 1941 יצא הכרזה של הגנרל גוברנמן בעניין המדיניות של הגרמנים בעניין אספקת המזון לגטו. הוגדר שמי שייתפס מחוץ לגטו יומת בירייה, זאת במקביל לכך שבתוך הגטו היהודים הורעבו באופן שיטתי מתוך כוונת תחילה.

הוגדר כי האספקה היומית ליהודי יעמוד על בין 250-300 קלוריות – מאה גרם לחם ופעם בחודש מאתיים גרם סוכר ומאתיים גרם שומן. לפולנים הוקצבו 623-834 קלוריות, כל זאת כאשר הכמות הנחוץ לבן אדם הוא 2,400 קלוריות ליום. היהודים, היודנרט ומוסדותיו נאבקו במדיניות תוך שיתוף פעולה הדוק ומתמשך (הוקמו מטבחים ציבוריים, חולקו בגדים ונעליים). חלוקת האוכל היה באחריות היודנרט, שחילק אותו לבעלי תלויים מסוימים (שהיו רק לתושבים חוקיים בעלי קנקרטה). האוכל לבתי חולים היה באחריות ה"מוסד לעזרה עצמית" שמומן בעיקר מתרומות מחו"ל.

רשמית, הברחת מזון לגטו הייתה אסורה, אבל בפועל הרשויות התעלמו כיוון שהשוטרים הפולנים והיהודיים הרוויחו הון משוחד. ההברחה התבצעה גם ע"י משאיות זבל – ככה הגיעה אספקה לחנויות, מסעדות ובתי חולים. היה גם שיטה נוספת – הייתה חשמלית "ארית" שעברה בגטו, ובנקודות שנקבעו מראש, היו הפולנים זורקים חבילות ללקוחות מהגטו. הקשרים עם העיר היו הדוקים לכל מי שהיה לו מספיק כסף לכך. בהברחות עסקו כמעט כל היהודים שיצאו מהגטו מכל סיבה שהיא. חלק מרכזי בהברחות בוצעו ע"י הילדים – בגלל הגודל שלהם ורמת התעוזה, כאשר חלקם נעזרו בכך שהיה להם חזות "ארית". היו פולנים ששמרו על שארית רכושם של ידידיהם היהודים והעבירו להם עזרה בגטו. תפקיד עצום בתיווך של היהודים עם ה"ארים" לקח בית המרקחת של תדאוש פאנקיוויץ, חסיד אומות העולם. עם הזמן, הסגר גדל והמצוקה גדלה – והמצב הדרדר במהרה.

5.ב. המאבק על העבודה

מיד עם תחילת כיבושה של פולין, כל הרשויות היו מעוניינות בניצול כוח העבודה (הזול, עצום וזמין) של היהודים. עד 19/40 היודנרט טיפל בכל הבקשות לכוח העבודה היהודי, אך במרץ 1941 הטיפול הועבר למשרד התעסוקה הגרמני שעבר לגטו. בלית ברירה, היהודים נלחמו על עבודה, כיוון שללא הקנקרטה, לא יכלו לקבל תלויי מזון. להשגת אישורי עבודה, היה דרוש החותמת של משרד התעסוקה בגטו, כאשר הקושי הגדול היה אצל המתישבים בעיירות שהוחזרו לגטו באביב 1942. היהודים ידעו איזה משרות עדיפות מבחינת אוכל וקושי וכן גם ידעו מאיזה עבודות להתרחק (התנאים היו תלויים ביחסים של הממונים הגרמנים). המקומות עבודה שנחשבו הטובים ביותר במרחב קרקוב היו מפעל אמליה של אוסקר שינדלר וכן בית חרושת למדי צבא של יוליוס מדריץ. בנוסף לעבודות ה"קבועות", נדרשו היהודים לבצע עבודות כפייה לערך פעם בשבוע שבתמורתם קיבלו שכר זעום (מקופת היודנרט ולא מהמעסיק).

מקומות העבודה אורגנו בצורות שונות. מכיוון שהגרמנים החרימו את בתי העסק היהודים, היודנרט הקצה 2 בניינים שבהם התקבצו בעלי מקצוע (המכלול נקרא "אופטימה"). העבודה הייתה מפרכת, אבל בכל זאת מבוקשת מאוד. בגטו פעל "משרד משק וכלכלה" גרמני שהוציא הוראות מדויקות על מספר העסקים ובתי המלאכה, כאשר ההוראות יצרו את הרושם שהגטו יתקיים לתמיד. הבידוד ההולך וגובר נתן תחושה שרק בעלי המקצוע הינם אלה שמובטח להם הישרדות. היודנרט אכף זאת בלית ברירה והגרמנים אכפו זאת לצורכי רווחים והרגעת הרוחות בגטו. אנשי האינטליגנציה סבלו יותר מכולם. הם נותרו ללא פרנסה וללא אפשרות עבודה וניסו להשיג עבודה "יצרנית" בכל מחיר.

ג. המאבק על התקווה

כולם ציפו לנס וכל אחד חיפש תקווה ואת הרצון לחיות על פי דרכו. רבים תלו את תקוותם באמונתם. למרות כל האיסורים, המשיכו לקיים חיי דת בגטו (שלושה בתי כנסת בשטח הגטו, שמירת שבת, וכו').

בגטו היו רבנים ומורים ידועים ובעלי שם, כאשר בשבילם החינוך התורני נשאר הצו העליון. לבני הנוער היה קשה ללמוד (קשיי ריכוז) משום הדאגות אודות העבודות כפייה וחוסר פרנסה. היו גם כמה חברות נוער חסידיים שחיפשו נחמה בתפילות ולימוד תוך תקווה לבוא הגאולה. במשפחות לא חרדיות חיפו דרך לגשר על הבטלה של הילדים – "חודי לימוד" ע"י מורים, הן בשכר והן ללא שכר. בבתי היתומים השקיעו מאמצים כדי להבטיח לא רק קיום והגן אלא גם פעילות חינוכית. במוסד המשיכו לארגן מופעים לבידור ולמטרות כספיות. ה"צנטרוס" המשיך אף הוא לפעול – עדיין נמצאו תורמים שיסייעו. הוקמו כמה גני ילדים בגטו ביוזמה פרטית. המבוגרים ה"קורסים" תחת העבודות והלחץ חיפשו "מקום מקלט" לצורך מעט שלווה ורוגע, אחד מהם היה הבית מרקחת של תדאוש פאנקיוויץ. היו כמה בתי קפה שעדיין התקיימו בגטו, כאשר הפופולארי מביניהם היה "פולוניה", שהיה ידוע במוזיקה יפה שהשמיע ונוגן במקום.

הנאצים הרשו להופעות ואירועי תרבות להתקיים כדי להשלות את היהודים שקיומו של הגטו מובטח. הגסטאפו בדק את תוכנית הקונצרטים המתוכננת והתיר רק יצירות של מלחינים יהודים. לאירועים גובו דמי כניסה בעיקר לצרכי סעד בלבד. חלק בלתי נפרד מהמופעים היו שיריו של מרדכי גבירטיג (שידע להתאים את שיריו לרגעי השמחה והעצב של היהודי הפשוט), המשורר הפופולארי ביותר בפולין, עוד מלפני פרוץ המלחמה. חלק מבני הנוער, מצאו את "מקום המקלט" שלהם בקריאת ספרים. רבים גם חיפשו נחמה בכתיבת שירים, כאשר מן השירים המעטים ששרדו, עולה ייאוש מהמצב, געגועים לטבע, למרחב מחיה, לאהבה שנותרה מעבר לחומה. היו גם פגישות של צעירים שהפכו למסיבות שכרות, נמשכה בריקודים והסתיימה בזוגות בפניות חשוכות. עם הזמן, גדל החוסן הנפשי והרצון לשמור על חיים "נורמלים" ככל שניתן – דבר שמעיד על גבורתם, במיוחד של בני הנוער.

פרק שישי: התפכחות בטרם סופה (בספר עמ' 57 – 63)

א. תנועות הנוער הציוניות בקרקוב בשנים 1939-1940

בשישי ביולי 1937, מאות אנשים (חניכים, חברים וידידים) חגגו 35 שנים להיווסדה של תנועת "עקיבא", תנועת הנוער הציונית הגדולה בקרקוב. התנועה הייתה קשורה למפלגת הציונים הכללים ודגלה בפיתוח הוואי הנעורים תוך שמירה על תכנים ציונים חלוציים ותרבות עברית. ב-1937 חל פילוג בתנועה על רקע הגישה למסורת ולדת. הפלג הגדול "עקיבא", דבק בקשר למסורת היהודית, עם התנ"ך, ונהיה לתנועה הציונית הגדולה בעיר. בראשה עמדו דולק (אהרון) ליבסקינד וסימק (שמשון) דרנגר. הפלג השני, היותר קטן, "עקיבא ב" שלל דבקות יתרה במסורת. תנועת הנוער השנייה בגודלה הייתה "השומר הצעיר", תנועה ציונית סוציאליסטית שדגלה על נושא הפועלים והציונים. בכל התנועות היו לרוב תלמידי תיכון וסטודנטים.

סמוך לכיבוש פולין בספטמבר 1939, פעלו בקרקוב 6 תנועות נוער ציוניות. מלבד 3 הני"ל, היו גם את:

1. "דרור-פרייהייט" – תנועה סוציאליסטית שדגלה בשפת היידיש, רוב חבריה היו בני נוער עובדים.
2. "השומר הדתי" – תנועת ציונים דתיים.

3. "הצופה" – תנועה לא פוליטית שטיפחה פעילות הומניטארית, ספורט וחיים בחיק הטבע.

עם פלישת גרמניה, העמידו כל התנועות נוער מטרה דחופה ועליונה – ההצלה והבריחה. בספטמבר 1939, ניתן הוראה לחברי "עקיבא" לעזוב את חוות ההכשרה סביב קרקוב ולברוח. רבים מהמנהיגים ומדריכים ברחו מזרחה עם עוד מיהודי קרקוב לכיוון בריה"מ, חלקם אף התגייסו לצבא האדום. אחרים ניסו להגיע לא"י דרך רומניה או הונגריה, אך רק מעטים הצליחו. בשנים 1939-1940 כל נתיבי הבריחה נסגרו. הורגשה שינוי במדיניות של תנועת הנוער, רבים חזרו מתוך דאגה למשפחותיהם, אך מצאו את היהודים מפוזרים מסביב לקרקוב בגלל הגירוש ב-1940. למנהיגים דולק וסימק הייתה התלבטות אם לברוח או להמשיך את הפעילות של התנועה בקרקוב, לבסוף החליטו להישאר ולחדש את פעילות התנועה מתוך מחויבות לתנועה ולבני נוער מכמה סיבות:

1. עדיין היה תקווה לתבוסה של הגרמנים.

2. המנהיגים חששו מדמורליזציה של הנוער

3. התנועה העניקה רגעי אחדות, אושר והתרוממות רוח לנוער.

מצב דומה היה ב"שומר הצעיר", עם תחילת חזרת הפעילים ב-1940, המאמצים רוכזו בארגון הצלה ועלייה, אך עם הצלחה מועטה. בקרקוב המשיכו להיפגש בדירות פרטיות, אבל גם אותם הכריע גל הגירושים ב-1940 – וגם הם גורשו מקרקוב.

ב. הגזרות והשמועות

במחצית השנייה של 1941, המצב הדרדר בהתמדה, עד אוקטובר חזרו תושבים לגטו וזה עמד על 24 אלף נפש. נסגר הסניף דואר (ניתוק סופי מהעולם) וכן גזרות נוספות פורסמו. בחורף הזה, שהיה קשה במיוחד – יצא גזירה שכלל היהודים חייבים למסור פרוות וציוד סקי לטובת חימום החיילים הגרמנים (היהודים העדיפו לשרוף אותם מאשר למסורם).

בתחילת 1941 התחילו להגיע לגטו שמועות מוזרות על זוועות השמדה (לא ידעו מה מקורן). באותו הזמן המשיכו האינזגרוּפּן (יחידה מיוחדת שהקים האס.אס. לחיסול יהודים) לבצע רצח המוני שיטתי של היהודים בשטחים שנכבשו מהסובייטים. רוב הידיעות באו מגטו וילנה על רציחות המוניות ביולי. בתחילת 1942, אבא קובנר (מראשי המחתרת בקרקוב) פרסם כרוז לכל הגטאות שבה ניבא את השמדתם של כל יהודי אירופה וקרא להתנגדות.

ג. ראשית ההתארגנות של תנועות הנוער "עקיבא" ו"השומר הצעיר"

במרץ 1941 חזרו לגטו מנהיגי עקיבא דולק ליבסקינד וסימק דרנגר, כאשר המטרה הראשונה הייתה השגת אישורים למרבית חברי הארגון. זאת כדי לבסס את מעמד הארגון ושמירת קשר עם חברים במרחב. בזכות קשריו עם כמה עסקנים, דולק נתמנה לתפקיד בכיר ב"מוסד לעזרה עצמית" – תפקיד שהעניק לו חופש תנועה מחוץ לגטו (ניצל לטובת הידוק קשרים עם חברי עקיבא). כאשר השמועות על ההשמדה הגיעו לתנועות נוער, לאחר התדהמה הראשונית, עלו השאלות מה לעשות בבוא הזמן – להילחם? לברוח?

מנהיגי עקיבא החליטו שקודם כל יש להקים מרכז תנועה רחוק מהגטו ומהמלשינים ולהתחיל עם עבודות ארגון וחינוך. בסוף 1941 נשלחו כמה בקשות לגסטאפו בעיירה בוכניה על הקמת קורסים להכשרה (הכנה לעלייה לא"י) חקלאית וכוללת. האישיורים ניתנו (ללא ידיעה עם אישיורים אלה הם למעשה מאשרים קיומה של ארגון מחתרת). ביום הוכשרו לעבודה חקלאית ובערב רשמית למדו כימיה, ביולוגיה וכו', אך בפועל למדו תנ"ך ולימודי א"י. בערבי שבת כולם התאגדו מהמרחב (עד 125 איש לפעמים) לעונג שבת משותף (עם שירים עבריים ויהודיים).

החוויות לא גשרו על כך שהיה לתנועות חוסר ניסיון מחתרתי, חוסר אמצעים וחוסר בנשק למאבק. המפנה בא עם גולה מירה (בת דודתה של אשתו של דולק וחניכת השומר הצעיר), שלפני המלחמה הייתה חברה בארגון הקומוניסטי הפולני (אז לא חוקי), ונידונה 15 שנות מאסר. עם כניסת הגרמנים, ברחו והגיעה לקרקוב בשלהי 1941, שם סיפרה לראשונה על הזוועות ממזרח פולין, שם התחילו הגרמנים את ההשמדה. גולה הייתה לוחמת קנאית וכריזמטית עם קשרים הדוקים למפלגה הקומוניסטית הפולנית הפה-פה-אר וניסיון רב בארגון עבודת מחתרת. כך גם צידדה בהקמת מחתרת יהודית לוחמת בעזרתה ובעזרת הפה פה אר.

בחורף של 1941-2 חלו גם שינויים ב"שומר הצעיר". השק (צבי) באומינגר, ראש הקן של הארגון, חזר לגטו קרקוב שלא כחוק עם גולה מירה בסוף 1941 לאחר שירות בצבא האדום ונפילה בשבי. שם חזר לתפקידו כמנהיג ובעקבות ניסיונו הצבאי, אסף סביבו קבוצת צעירים. באותו הזמן גולה מירה שימשה בקשריה להשגת נשק ומידע חיוני וגם הכירה ותיווכה להשק את מנהיגי עקיבא. תוך כדי שהם התווכחו על מטרות ודרכי פעולה, נפל על הגטו אסון חדש.

6. ד. הגירוש במרץ 1942 והשפעותיו על פעילות תנועות הנוער

בלילה שבין 12-13 למרץ 1942 היה ליל גירוש, אך הפעם האחריות לארגון הופקדה על המשטרה היהודית. כל המופיעים ברשימה שהכין שמחה שפירא (1500 יהודים – רובם זקנים, חולים וחסרי עבודה), מפקד המשטרה היהודית – הוצאו מבתייהם ורוכזו בכיכר המפעל "אופטימה". בבוקר כולם הוצעדו לתחנת הרכבת בפלשוב (פרבר של קרקוב – שם הוקם בסוף 1942 מחנה לעבודת כפייה), הועלו על רכבות וגורשו.

כעבור זמן פשוטו שמועות שהגרמנים מקימים מפעלים גדולים שאליהם מגרשים את היהודים למטרות עבודת כפייה. השמועות לא הרגיעו את ההנהגה היהודית ומשפחות המגורשים ואלה הוציאו בסיוע היודנרט משלחת שאכן וידאה את השמועות וגם שמעו על הקמתה של מחנה גדול ליהודים ביער בסמוך לעיירה בלוץ (הבינו את מטרת המחנה). לאחר חזרתם, הם מסרו את המידע ליו"ר היודנרט – ד"ר רוזנצוויג ולעוד כמה אנשי סוד. הוחלט לפרסם את הדברים לאנשי הגטו – אך אלה סירבו להאמין. עם זאת, ראשי עקיבא, דולק וסימק כן האמינו לדיווח ובאפריל 1942 התאספה ישיבה סודית בהשתתפותם. הוחלט לפנות לנוער, להפיץ מודעות ולהסביר על חומרת המצב. אך ההכרעה על פעולות המרי עוד לא התקבלו בגלל האופי הרוחני ופחות מעשי של המנהיגים הללו. המנהיגים הבינו שבשל החלטתם, הם לא יהיו אחראים רק לחניכיהם אלא לגורל הגטו כולה.

באותה הזמן, המשיכו המגיעים עם גולה מירה – שדחפה את מנהיגי עקיבא לעבור למאבק חמוש (מתוך הנחה שהפה-פה-אר תושיט עזרה). במפגש הראשון עם אנשי הפה-פה-אר, אלה הבטיחו שבמקרה של אקציה, יסייעו עם מקומות מחבוא ליהודים. באותו הזמן, חל שינוי בעמדתו של השק באומינגר (שלא כמו מנהיגי עקיבא) – התחיל לתמוך ברעיון של מאבק מזוין. המילים עברו למעשים – במאי 1942 הוא הקים את מטה הפעולה. היו למטה הרבה משימות – הכנת ניירת "ארית" מזויפת כדי לאפשר חופש תנועה מחוץ לגטו ומאמצים להשגת נשק. כך, כל הזכויות שמורות © לעורך (the_ari_steiner@yahoo.com). אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורך או ממנהלת הפורום.

- היסטוריה מורחב 3 יח"ל : סיכום נושא קהילת קרקוב בתקופת השואה – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ע"ב ספר "פנים רבות לגבורה"

לצד המשא מותן שהתנהל בין מנהיגי שני הארגונים (עקיבא והשומר הצעיר), החלו להתפתח שתי זרועות נפרדות של הארגון הלוחם בקרקוב – כל אחת ע"פ דרכיה ותוכניותיה. עוד לפני שהשיחות הגיעו לשלבם המכריע, נשמעו שמועות במאי 1942 שהגטו יעבור לשלטונם הבלעדי של האס.אס. ומשטרת הביטחון.

פרק שביעי: קץ עידן האשליה, הגירוש הגדול ביוני 1942 (בספר עמ' 64 – 68)

א7. המפנה בתולדות הגטו וסיבותיו

מה היה שינוי: השינוי המדיני השפיע בהגברת הטרור נגד הפולנים במרחב בכלל ובקרקוב בפרט. באפריל 1942 נאסרו כל 198 יושבי "בית הקפה לאמנים" (אמנים ידועים, ציירים, שחקנים, וכו'), נשלחו לאושוויץ והוצאו להורג. כך גם אלפיים קצינים פולנים במילואים ואסירים/ות מבית הסוהר נשלחו לאושוויץ. במאי, מנות הלחם הרשמיות הוקטנו בגל הגנרל גוברנמן.

מדוע התרחש השינוי: היהודים בגטו קרקוב לא ידעו ששנת 1942 נפתחה עם ועידת ואנוזה (שדנה בביצוע ותיאום הפיתרון הסופי ברחבת אירופה) שחתמה את גורלם. כתוצאה של הועידה, ע"פ צו של פרנק הס מה-3 במאי 1942, כל ענייני היהודים (לרבות הגטאות) בגנרל גוברנמן הועברו לסמכות מפקד האס.אס. וילהלם קריגר. כך גם כל העניינים שקשורים לעבודה של היהודים. הצווים והפקודות יצרו "בסיס חוקי" לתחילת ההשמדה ההמונית במחנות השמדה. באותו הזמן גרמניה הייתה בלחימה עם כל בעלות הברית. כישלונה בחזית האם בריה"מ הביאה לשיתוק החזית והיערכות באביב 1942 לקראת מתקפה חדשה בחזית זו.

למה התרחש השינוי: לפעולות הטרור הייתה מטרה ברורה, שבירת רוח ההתנגדות ומניעת פעילות מחתרת שעלול להפריע להכנות למתקפה של גרמניה.

ב7. "הפתיחה הרשמית" של הגירוש מהגטו

לגירוש של יוני 1942 קדמה הודעה ממשטרת הביטחון שרק בעלי קנקרטה עם חותמת חדשה (שינו חותמות הרבה כדי למנוע זיופים) יוכלו להישאר בגטו, והשאר יגורשו למחנות "עבודה" במזרח. בעיני היהודים זה היה סימן לתחילת אקציה (כך היהודים כינו את הגירושים). בשבת, ה-30 במאי התייצבו המוני יהודים לפני המבנה של "המוסד לעזרה עצמית" כדי לקבל את החותמות החדשות. רשמית קיבלו את החותמת עובדים חיוניים וצעירים, אך בפועל הכול היה קשור בקשרים, מזל ושחוד. ההחתמות המשיכו גם ביום למחרת. היהודים הבינו שההחתמות הם למעשה סלקציה שקבעה מי יישאר ומי ילך. באותו הזמן המשיכו להישמע השמועות על מחנה ההשמדה בלז'ץ (בעיקר מעובדי הרכבות), כאשר היהודים קיבלו את השמועות ברגשות מעורבות. היו גם הרבה תעמולות ומלכודות מצד הגרמנים – קצינים גרמנים סיפרו ליהודים על החוסר של עובדים במזרח ולכן צריכים שמה יהודים. היהודים חשבו שהגירוש הנוכחי יהיה כמו אלו של 1940-1941.

בצהריים פורסם של מגורש ראשי לקחת 25 ק"ג ועוד 25 זלוטי. בלילה התחיל הגירוש, שוטרים יהודים וגרמנים עברו בכל בית בחיפוש אחרי אנשים ללא החותמת החדשה. היה רק דרך אחת ליהודים להתגונן – פסיבית. הם ברחו והתחבאו והתגוננו, אך בגטו לא היה איפה להסתתר. כאלפיים איש נאספו בכוח והובלו לתחנת רכבת, שם הועלו על רכבות משא (חלק מהקרונות היו מלאים ביהודים שגורשו מעיירות אחרות). קונדה, מנהיג הגטו, לא

כל הזכויות שמורות © לעורך (the_ari_steiner@yahoo.com). אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורך או ממנהלת הפורום.

היה מרוצה. הפקודה שהוריד ליודנרט דיבר על צמצום הגטו בשליש, אך שלא ע"פ ההוראות, רשם רוזנצוויג המוני יהודים כעובדים חיוניים כדי להצילם מגירוש. קונדה העצבני ציווה שיביאו את רוזנצוויג לכיכר זיגודה, הכה אותו והודיע לו שהוא נענש ומפוטר כיו"ר היודנרט ואף הודיע לו שהוא יגורש עם כל משפחתו. מסופר כי רוזנצוויג לא הרכין את ראשו, והלך אל מותו בקומה זקופה. מיד לאחר מכן מינה קונדה את דוד גוטר ל"קומיסר" הגטו. עוד באותו יום הוטל על שמחה שפירא לאסוף עוד אנשים למטרת גירוש.

ג7. "יום חמישי של דמים" ומותו של מרדכי גבירטיג

למחרת, ב-4 ביוני, הגיע יום הדמים. העובדים נשלחו החוצה. תדאוש פאנקיייוויץ מעיד על כך שהגיעו הרבה "יחידות מיוחדות" גרמניות וכוחות משטרה, על אך שהיה ידוע שאין ליהודים נשק או צורה כלשהי להתגונן. שוב נאספו היהודים (ללא חותמת) במכות ושוב רוכזו בכיכר זיגודה. השוד היה שיטתי והמוני, עד כדי הפשטת אנשים ברחוב וחיפושים על גופם. אלה היו הקציני אס.אס. שדיבר עליהם היינריך הימלר בנאומו המפורסם ב04/10/43 שהם המבצעים הנעלים של השליחות ההיסטורית. בכיכר זיגודה הומתו רק היהודים. אך לא רק הגרמנים שדדו, במקרים רבים היו גם הפולנים אלה ששדדו ואף היו מקרים בודדים שהשוטרים היהודים בזזו את רכוש אחיהם. באותו היום, תוך כדי הגירוש מהבתים במכות ויריות, נרצח מרדכי גבירטיג שהיה אז חולה וזקן.

ד7. פרשת "הפתקה הכחולה"

האקציה נמשכה. ב-5 ביוני, השלטונות הודיעו כי כולם חייבים להגיע שוב למבנה של "המוסד לעזרה עצמית", כדי לקבל את האישור החדש "הפתקה הכחולה". יהודי שימצא בגטו ללא הפתקה, דינו מוות במקום. הפעם היו אלה אנשי הגסטאפו שחילקו את הפתקיות בלי שום קריטריונים, דבר שיצר טרגדיות רבות בקרב המשפחות. היו פולנים בעלי מפעלים שניסו לעזור והצליחו להשיג במרוכז עשרות פתקאות כחולות לכל העובדים היהודים שלהם.

שלב ג' – מגירוש יוני עד חיסול הגטו (13/03/43 – 04/06/42)

פרק שמיני: מול פני האימה (בספר עמ' 69 – 72)

א8. הגטו משנה את פניו

באמצע יוני 1942, אחרי שבוע של גירושים, היהודים מצאו את עצמם במציאות חדשה. הם היו כפופים ישירות לשלטון של משטרת הביטחון והאס.אס. **שינוי פוליטי:** היודנרט חדל מלהתקיים (חסר תיווך בין הגרמנים ליהודים), ועם גירושו של היו"ר רוזנצוויג, מונה דוד גוטר, משת"פ ידוע (האמין בניצחון הגרמנים), לקומיסר (אחראי) על הגטו עם מועצה של 6 אנשים. ניצולי קרקוב מעידים שהתקופה שמשותפת של שמחה שפירא ודוד גוטר הינו האיומה ביותר בתולדות הגטו. **שינוי גבולות ושטח הגטו:** כ7 אלפים גורשו, ומיד בסיום הגירוש יצא הוראה להקטנת שטח הגטו. מוסדות הגטו (בי"ח, בית יתומים, משרדי היודנרט) היו צריכים להעתיק את מקומם למקומות קטנים וגרועים בהרבה. הצפיפות הייתה נוראה. כמעט כל ההיתרי יציאה מהגטו בוטלו ורוב חנויות, מפעלי ומוסדות הגטו נסגרו.

8. ההתמוטטות

שינוי באוכלוסייה: על אף השמועות, גירוש יוני הייתה הפתעה טרגית לתושבי הגטו. אמנם הם ראו מעשי אלימות ורצח לפני כן, אבל רק עכשיו הבינו שהכול מתוכנן כאשר המטרה הוא השמדה מוחלטת של כל יהודי פולין. ליהודים הייתה תחושה חדשה, אופיינית אך ורק להם, שהם נותקו מכל האנושות ושהעולם כולו שכח אותם. לאחר גירוש יוני, עבר בגטו קרקוב גל של התאבדויות עקב השבר הטוטאלי. לא רק בגטו קרקוב היה גירוש, בקיץ 1942 הקיף ה"פיתרון הסופי" את כל הגטאות של הגנרל גוברנמן. כך, בשנה השלישית של המלחמה החיים בגטו המשיכו, בעיקר בתצורה של מנוסה ממקום למקום, כחלק מפתרונות זמניות לבעיה שאינה ניתנת לפיתרון. החורף התקרב וכיוון שלא נמצא מקום מחבוא, רבים חזרו לגטו, לא מתחושת ביטחון אלא כדי להיות בסביבת אחים ורעים. לא כולם חזרו. היו שניסו להסתדר עם ניירות "ארים" מזויפים, אך לא כולם הצליחו (בגלל המלשינים הרבים).

8.ג. מניין תבוא העזרה?

הרגשת החוסר האונים ואובדן התקווה היא זו ששלטה בגטו לאחר הגירוש, מי יסייע ליהודים נגד הגרמנים רבי העוצמה? היחסים בין הפולנים ליהודים עברו כמה שלבים. עד סגירת הגטו, נמשכו קשרים לא חוקיים, היו מעשי ידידות ומקרי התנכלות. המפנה הרדיקלי לרעה הגיע באביב 1942. עם תחילת ה"פיתרון הסופי", פורסם הודעה, שמתן סיוע ליהודים יגרור עונש מוות. היו הרבה מקרי הלשנה ושיתוף פעולה עם הגסטאפו. רכוש שנמסר לפולנים לפני תקופת הגטו לא הוחזר והיו אף מקרי שוד פולניים. המשטרה הפולנית סייעה לגסטאפו, בעיקר בזמני הגירושים (מידע אודות מסתתרים).

אמנם הם נדירים, אך יש גם עדויות על פולנים מסוג אחר. כגון תדאוש פאנקיוויץ ובית המרקחת שלו, שמלא תפקיד חשוב בסיוע והצלה לאנשי הגטו תוך סיכון חייו. אמנם יהיו כאלה שיגידו שמקרה זה הוא יוצא דופן, אך ניתן להכליל ולומר – מאחורי כל מקרה הצלה בשואה עמד פולני. היו הרבה מקרים של הצלת נפשות במחיר של סכנה אישית. היו גם פולנים בכפרים שסיכנו את חייהם תוך שמירת הדבר בסוד זה מזה.

פרק תשיעי: לא נמות כי נחיה (בספר עמ' 73 – 79)

9.א. אחיזה בנשק – לשם מה?

הגירוש ביוני 1942 הפתיע את מנהיגי תנועות הנוער והמפגשים ושיחות ביניהם בגטו התחדשו רק לאחר הרגעת הרוחות. חוות ההכשרה של תנועת "עקיבא" עדיין התקיימה ושימשה מקלט. רוב בני הנוער ראו את עצמם אחראים להצלת הכבוד של העם היהודי לפני דין ההיסטוריה. הערכים, החינוך והתשתית שעליהם בני הנוער האלו חונכו וגדלו הם אלה שהביאו לתחושת אחריות זו. גם בתנועת "עקיבא", המנהיגים דולק ליבסקינד וסימק דרנגר סברו שדווקא מהמנטאליות הגלותית, אובדנית וחסרת אונים שנמצאת בגו – המצווה מתחזקת להסתער על האויב. מה שאפיין את הנוער היהודי המשכיל הוא התסביך במה שלמד: מצד אחד גבורת הפולנים במאבק של מעל מאה שנים לעצמאותם ב1918, מצד שני השפיעו עליו סיפור מצדה, מרד בר כוכבא. מנהיגי עקיבא לא השלו את עצמם כי יהיה בכוחם לבלום את ההשמדה, אך "אנו נלחמים על שלוש שורות בהיסטוריה, עליהם לחם הנוער שלנו ולא הלך כצאן לטבח. על כן כדאי לנו אפילו למות". "אנו המעטים ניצור את אגדת הגבורה, כי דווקא לאחינו בארץ אנו חייבים מוות של כבוד מות חלוצים". תחושה נוספת היא שבכל הארצות לוחשות גחלת המרי

ומספיק להתחיל מרד בארץ אחת והיא תתפשט בכל אירופה. "ואז נהיה חוליה בשרשרת גדולה" – ואולי יהיה ניתן ככה לפורר את המעצמה הנאצית.

9ב. הקמת "החלוץ הלוחם", הרכבו ומפקדיו

בישיבות של תנועות הנוער ביולי 1942, הוחלט שלנוכח המידע על ההשמדה, יש לסיים את פעילויות החינוך ולהתחיל בהכנה לקראת הלחימה בפועל. לשם כך לפתוח במגעים עם כל התנועות נוער הציוניות באזור, השגת נשק בכל מחיר וכן הפצת הידע על ההשמדה בין היהודים כדי להגביר את הנכונות להתנגדות ולהצלה. באוגוסט, הוקם בקרקוב "הארגון הלוחם של הנוער החלוצי" (בקיצור "החלוץ הלוחם"). לארגון השתייכו חברים מכל תנועות הנוער ואלה היו צריכים להישבע אמונים לארגון. מיד עם הקמתה, נבחרו 4 חברי המפקדה ונקבעו תחומי פעילותם:

1. דולק ליבסקינד (עקיבא) – השגת נשק, אימונים, קביעת יעדים לפעולות ושליחת לוחמים לפעולות.
2. סימק דרנגר (עקיבא) – ארגון המשרד הטכני והכנת תעודות ואישורים מזויפים.
3. אברהם לייבוויץ לאבאן (פרייהייט-דרור) – הגזבר.
4. מלאכי אייזנשטיין (עקיבא ב) – כוח עזר

על גוסטה דרנגר, הוטל לעשות "סידורי חוץ" – מציאת מקומות מחבוא לחברים הפעילים מחוץ לגטו.

הארגון "איסקרא" ("ניצוץ" בפולנית), היא ארגונים של השק באומינגר וגולה מירה, לא הצטרפה לחלוץ הלוחם עקב חילוקי דעות אידיאולוגיים וטקטיים (ארגונים אלו לרוב פעלו לבד על אוקטובר 1942):

הארגון	תפיסה אידיאולוגית	תפיסה טקטית
"החלוץ הלוחם"	שליחות היסטורית שייחקק בהיסטוריה של העם היהודי	לחימה ביער עם הפרטיזנים הפולנים.
"איסקרא"	מלחמת נקמה כל עוד קיימים יהודים	לחימה במרחב העיר קרקוב וסביבתה.

9ג. מדוע ויתר "החלוץ הלוחם" על ארגון המרד בגטו קרקוב?

החלוץ הלוחם ראה את עצמו חלק בלתי נפרד מארגון היהודי הלוחם (אי"ל) שהוקם בוורשה בהנהגתה של מרדכי אנילביץ, אך טענו בכל זאת שארגונם הורם ביוזמתם בלבד. לפי התפיסה של אי"ל, יש להילחם בגטו עצמו כדי להוכיח שזהו מלחמה יהודית, אך החלוץ הלוחם שהכיר את גטו קרקוב, קבע שאין תנאים מתאימים בגטו קרקוב לארגון מרד כללי מכמה סיבות:

1. מבחינה טופוגרפית, אין אפשרות לארגן תצפיות, מארבים או פעילויות איכותיות בגטו.
2. הגטו נשלט בתצפית ואש מגבעה סמוכה ע"י הגרמנים.
3. בשל תחלופת האנשים הגבוהה, היה קושי בגיבוש הפנימי של האוכלוסייה.
4. היודנרט חדל מלהתקיים (לא היה עם מי לשתף פעולה), לא היה על מי לסמוך (מלשינים).
5. חוסר באמצעים, נשק, כסף וקשרים רופפים עם המחותרת הפולנית.
6. בעיית האחזיות הקולקטיבית – פעילות נגד הגרמנים תגרור סבל לכל הגטו. בעיקר בעקבות סיבה זו, הוחלט על חשאיות כפולה (בניגוד למטרות המאבק):
  - חשאיות כמחותרת לוחמת – מתוך הסכנה האישית שכרוכה בכך.
  - חשאיות כמחותרת יהודית – כדי לא לגרור ענישה קולקטיבית.

המשמעות היא שכל יהודי שיצא להילחם היה מצויד בתעודות ואישורים פולניים (מכשול שהיה קיים רק במחתרת הזו בניגוד לשאר המחתרות שהיו קיימות). התעודות שסימק הפיק היה גם לאחד המקורות למימון המחתרת. כאשר התברר שהפה-פה-אר אינה יכולה לסייע באספקת נשק, האפשרות היחידה שנתרה הייתה הבאת הנשק מוורשה. חמשת האקדחים הראשונים עלו כתשעת אלפים זלוטי. היה גם צורך בארגון החוליות (של 5 אנשים כל אחד) לצאת ליער. רק מפקד הכוח וסגנו ידעו את פרטי המשימה כדי למנוע גילוי במקרה של נפילה לשבי.

ד9. התנפצות "אגדת היער" ופעולות האיבה בקרקוב

לפני הפעולה הראשונה, מנהיגי החלוץ הלוחם עוד האמינו להבטחתה של גולה מירה באשר לעזרתה הצפויה של הפרטיזנים הפולנים ביער. אך בפעילות הראשונה, כאשר 5 חברי החוליה חיכו לפרטיזנים הפולנים ביער איש לא בא והם התחמקו מהמטרה שחיפשה אותם, חזרה לגט בקושי רב לאחר שלושה ימי רעב. בעקבות כך, החלוץ הלוחם הגיע למסקנה שהפרטיזנים הפולנים אינם מעוניינים בלחימה יהודית כלל ויש צורך לפעול כארגון יהודי עצמאי. לפיכך הוציאה הארגון כמה תיקונים (חידודים):

1. יש לדאוג להגדלת המימון, גם ע"י החרמת כסף ליהודים עשירים.
2. יש להוציא פעילים לבדיקת את מרחב היער לפעולות בעתיד.
3. הכנת כרוזים ושליטים לפולנים הקוראים לפעולות איבה נגד הגרמנים.

אבל גם היציאה הבאה לפעילות ביער נגמרה בכישלון. הכישלון הכפול ביערות הביא את מנהיגי החלוץ הלוחם לבדיקות מחודשות של צורות הלחימה. הוחלט להתרכז בעיר קרקוב כיוון שהפרטיזנים ביערות חלשים ואין סיכוי להסתייע בהם. בתחילת אוקטובר, חודשו השיחות בין השק באומינגר לבין דולק ליבסקינד. מאז גם החלו פעילויות משותפות ולכל ארגון גם היו מבצעים נפרדים. בין המבצעים היו פריצה למפעל "אופטימה" – נלקח ציוד רב לחורף (עזר גם למימון), נפרצו תחנת הרכבת לאותה המטרה, חוסלה תחנת ביקורת של המשטרה הגרמנית (שהיו תופסים יהודים שנמלטו) הממוקמת על נהר הוויסלה ואף הציתו מוסך גרמני בקרקוב. היו גם מעשי התנקשות בחיילים גרמנים, אשר שירת מטרה כפולה – חיסול האויב והשתלטות על נשקו.

המבצעים עוררו את חמתם של השלטון ותוצאות לא איחרו לבוא. הגרמנים היו משוכנעים שהפולנים ביצעו את הפעולות, וגל מעצרים, בעיקר של פעילים פולנים, שטף את העיר. מבכירי הפה-פה-אר נשלחו לאושוויץ. בעקבות זאת, דרשה הפה-פה-אר מלוחמי איסקרא לחדול מפעילות, כי "אחרת הם יפסיקו אותן". בלית ברירה, הסכים השק באומינגר להפסיק זמנית את הפעילות בעיר.

פרק עשירי: תחילת הסוף – גירוש אוקטובר 1942 (בספר עמ' 80 – 85)

10א. אידיאלים במבחן

את הטראומה של גירוש יוני עברו גם הבני הנוער. נתון זה העלה תמורות עמוקות ושאלות ללא תשובות אצל בני הנוער. לצעירים בתנועות הנוער היה קל יותר עם השאלות, היה להם למי לפנות. עם חיסול החווה החקלאית, המנהיגים חיפשו מקלט חדש. כשגורשו הוריהם של האחים לוסטגרטן באקציה ביוני, אלה הסכימו להפוך את בתיהם ברח' יוזפינסה לקיבוץ. כל מי שרצה בא והשתכן. במהרה הדירה נהפכה לשם דבר. המקום היה לכולם כבית. כל מי שרצה לשוחח, לבכות או סתם לישון הגיע. וכאן ערכו בכל יום שישי את העונג שבת המסורתית.

כל הזכויות שמורות © לעורך (the_ari_steiner@yahoo.com). אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורך או ממנהלת הפורום.

10ב. האם להצטרף או לא?

היה תחושה, שככל שהפעילויות פותחו, מיטב הבחורים הוצאו ממעגל העבודה והתגייסו למחתרות. אין ספק שהרבה מהפעילים התגייסו בעקבות המנהיגים, כך גם באיסקרא ובחלוץ הלוחם. לפי הנתונים הידועים, בחלוץ הלוחם היו 97 חברים ובאיסקרא היו 35 חברים. ביחד, אלה היו לכמעט אחוז מתושבי הגטו. לשם השוואה, המחתרת הפולנית מנתה פחות מאחוז מתושביה. ככלל, בעיני המבוגרים, הדעות על מרי היו חלוקות. לא היו חסרות גם סיבות לא להצטרף למחתרת:

1. הפחד ויצר הקיום.
2. היו שמטרת הלוחמים הייתה זרה להם.
3. אי רצון לעזוב את המשפחה (או ללא הסכמתם).

10ג. הימים הנוראים של אוקטובר

כמה חודשים לאחר גירוש יוני, תושבי הגטו שוב "חזרו לחיים", הימים הנוראים והחגים עמדו בפתח. בערב ה-24 לאוקטובר, יחידות גרמניות הקיפו את החומה והקומיסר דוד גוטר הודיע שכל העובדים יתייצבו למחרת בבניין הקהילה. השמועות על אקציה נוספת הציפו את הגטו כמה ימים לפני כן, כך שכל מי שיכל (מעטים) – ברח או הסתתר. הפעם הגרמנים רצו לסיים את ה"מלאכה" ביום אחד. בלילה ערכו רישום דיירים ע"פ מקום עבודה, למחרת התחילה **השלב הראשון** של האקציה, ונערכה סלקציה של היוצאים לעבודה. **השלב השני** התחיל לאחר היציאה של העובדים, השוטרים עברו בדירות וגרשו את כל מי שמצאו לכיכר זיגודה. בבתי היתומים נראו מחזות מחרידים (פעוטות נזרקות לסלים). תאדוש פאנקייב, שנותר לבדו בבית מרקחת היה עד ראייה לדבר. לפתאום נכנסו לבית מרקחת שלו גרמנים ומבלי להתחשב בניירת שלו, ציוו לקחת אותו עם היהודים, רק בנס הצליח לקבל שחרור. **בשלב השלישי**, אחר הצהריים, התחילו החיפושים אחר המסתתרים. מאות יהודים חיפשו מחבוא במקומות מחבוא שונים בגטו.

באקציה של אוקטובר 1942, גורשו קרוב לחמשת אלפים יהודים ועוד שש מאות איש נרצחו במקום (תמורות היקף אוכלוסיה). עם סיום האקציה יצא מיד צו המורה על צמצום נוסף של שטח הגטו (תמורות שטח הגטו). שוב תנודה של המוני אנשים, שוב צפיפות וצמצום במרחב מחיה. בדצמבר, הגטו חולק לאזור A ולאזור B (תמורות ענייני עבודה), והם הופרדו בגדר תיל. לגטו A הפנו את כל העובדים ה"חיוניים", שמצבם היה טוב יחסית לאלה שנדחסו לגטו B. בגטו B היה את כיכר זיגודה ואת בית המרקחת – שם נדחסו כל החולים, זקנים ופליטים. המסקנה שעלתה מהאקציה היא ששום תעסוקה היא ערובה מפני הגירוש, אך מקום עבודה הוא הסיכוי היחיד להישרדות.

10ד. העבודה היא חיינו

בסתיו 1942 נגוזו תקוות הנאצים לכיבוש סטלינגרד. הוחלט שיש להשאיר את הפועלים היהודים החיוניים חיים. לפיכך יצא הנחיה שאת היהודים המשמשים פועלים חיוניים יש לשמר במחנות עבודה אשר יוקמו ליד הגטו (כדי שלא "יפוננו" בגירושים הקרובים). עקב כך, הפך גם גטו קרקוב ל"מחנה מעבר", ממנו יצאו לשתי מקומות בלבד – למחנות עבודה או למחנות השמדה. עד הקמת מחנה פלאשוב (סמוך לקרקוב, נבנה על 2 בתי קברות יהודיים), כל עובד קיבל "תעודת עבודה", נלקח במשאית לעבודה כל בוקר והוחזר כל ערב. בסתיו 1942 התחילו השלטונות להעביר יהודים עובדים למחנות שהוקמו סמוך למקומות העבודה. בגטו שרר חוסר וודאות מוחלטת. ההנחה הייתה שאם יעברו למחנה פלאשוב, משמע נותר עוד סיכוי לעבור את המלחמה, הרי לא יחסלו את כולם. היו עוד תקוות בעקבות ידיעות שהגיעו כל מצבה הגרועה של הארמייה הגרמנית בסטלינגרד.

כל הזכויות שמורות © לעורך (the_ari_steiner@yahoo.com). אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורך או ממנהלת הפורום.

פרק אחד עשר: מלחמת היהודים (בספר עמ' 86 - 96)

11א. "עתה הם בני חורין"

לקראת האקציה של אוקטובר, סימק דרנגר היה אמור להביא לרוב חברי המחתרת תעודות מזויפות להוציאם בזמן מהגטו, אך איחר ביום אחד. ברגע האחרון, דולק ליבסקינד, אשתו ואברהם לייבוביץ הצליחו להתחמק מהגטו הסגור. את המבוגרים א"א היה להציל, כך שכל המשפחות והקרובים של רוב חברי המחתרת גורשו. גוסטה דרנגר ניסחה את המצב כך שלפחות עכשיו, מי שלא הצטרף למחתרת בגלל דאגות למשפחתו – עכשיו הוא "בין חורין" ואין לו ממה לפחד.

עכשיו כולם יכלו לנצל את כל זמנם לטובת המחתרת. היו בעיות בהמשך הפעילות – היציאה ליערות כבר לא הייתה אפשרי והוויכוח עם וורשה על לחימה בתוך הגטו טרם הסתיים. מנהיגי גטו קרקוב ידעו, שהגטו המתפורר והמחולק לא יילחם. שוב צצו רעיונות על הצלת יהודים דרך הגבול ההונגרי, כדי שהעולם ידע על המתרחש בפולין. התגברו המאמצים להשגת נשק מהפה-פה-אר ודרך איסקרא. רוב המשימות היו תלויות בהפקת תעודות מזויפות, שהרי התעודות המקובלות השתנו והתחדשו. הקשריות (בד"כ בלונדיניות עם עיניים כחולות) העבירו את החומר, פקודות וכן כסף ונשק בין מקום למקום. הן גם הצליחו לסדר כמה "מקומות מקלט" (שימשו לפעילים שעסקו בפעולות פגע וברח) בצד הארי. החשובים היו "הבונקר" – צריף בחצרו של ביה"ח ו"המפקדה" – בדירתו של אדק טננבוים. במקלטים השתמשו גם פעילי איסקרא. לא תמיד התאריכים והזהות המדויקת של הפעילים היו ידועים, אך היה ידוע לכל שהפעילות הייתה של המחתרת היהודית על שני ארגוניה.

בפעילות מוצלחת, חיבלו את פסי הרכבת בקו קרקוב – בוכניה ובגלל פעולה זו, תנועות הרכבות ניזוקו לזמן מה ותחנת הרכבת נשדדה. המוסך הגרמני הוצת שוב. בעקבות מספר תקיפות של חיילים גרמנים, הנאצים חדלו להרגיש ביטחון ברחובות הגטו. לא כל הפעולות נודעו מכמה סיבות: 1. בחורף 3-1942 נספו הרבה לוחמים בלי להשאיר רישומת כלשהי. 2. היה צריך סודיות כדי שחוליה אחת לא תדע על הפעילויות של השני. 3. גם בתיעודים (כמו היומן של יוסטינה – שמטרתה פירוט פעילות המחתרת), לא נחשף יותר מידי – פן ייפול היומן בידי אויב.

11ב. "הסעודה האחרונה"

לצד פעילות המחתרת, הלוחמים לא ויתרו על המפגשים בבית המקלט, בקיבוץ, שהפך בשביל כולם, לבית. באחד מהמפגשים בחודש נובמבר, דולק הבהיר שזו ככל הנראה הקבלת שבת המשותפת האחרונה, כיוון שהוחלט לצאת לקרב הגדול. הגסטאפו ועוזריו חיפשו אחר המתנקשים בלי סוף. בהמשך נובמבר, עקב הלשנה, נאסרה וושקה ליסקינד. את דולק, שוטרים יהודים אסרו, אך הוא הצליח להימלט לאחד מבתי המקלט.

11ג. מבצע "ציגנריה" – הפסגה והנפילה

באמצע נובמבר 1942, הוקמה מפקדה משותפת לשני הארגונים (חלוץ לוחם ואיסקרא) – בעקבות חיזוק הרצון לנקמה בגלל האקציה של אוקטובר וגם הרחבת תחומי הלחימה דרשה איגוד של הכוחות. למעשה הארגונים השלימו אחד את השני, מבחינת קשרים, מודיעין ונשק. הוחלט לבצע פעילות ראוותנית וגדולה במרכז קרקוב. פעילי המחתרת הפולנים הבטיחו לעזור בתנאי שהפעילות לא תהיה בגטו (כדי שזה ישרת גם אותם). מועד הפעולה נקבע סביבות חג המולד, כשהעיר מלא גרמנים בחופשת חג.

מטרות המבצע היו :

1. ערעור ביטחונם של הגרמנים ולהראות שיש תנועת התנגדות יהודית.
2. לטלטל ולדרבן את הציבור הפולני ולהרחיב ולחזק את פעולות המרד שלהם נגד הכובשים.

המבצע הקיף הרבה מקומות והיה צריך לתכנן תוכנית לוגיסטית מדויקת. היו כ-40 איש בתכנון לביצוע. התאריך יעד של הפעילות נשמר בסוד עד הרגע האחרון – 22/12/42 בשעה שבע בערב. את הנשק (ביניהם 5 אקדחים מהפה-פה-אר) החביאו בגטו והוכנו מראש בקבוקי מולוטוב ופצצות תוצרת בית. בוצעו אימונים לקראת הפעולה וכולם עבדו במרץ לקראת הפעולה. הפעולות המתוכננות במסגרת המבצע:

- השלכת רימונים ל-3 בתי קפה ששימשו רק את הקצינים הגרמניים (בהם ה"ציגנריה").
- השלכת רימונים על הקולנוע הגרמני "סקלה".
- הצתת מוסכים ומתקני צבא גרמנים וכן חיסול יחידים.
- פיזור כרזות ברחבי העיר שקוראים לפולנים להרים מרד נגד הגרמנים.
- הנפת דגלי פולין על כמה גשרים וזרי פרחים במצבות וקברים פולניים.

כארבעים איש יצאו לפעילות, כלפי חוץ כולם נראו כפולנים. הנפת הדגלים נעשתה בהצלחה. השלכת הרימונים בבית הקולנוע נכשלה, כי התברר שלא יהיה אפשר להגיע חזרה עד שעת העוצר, אך הפעילים הרגו קצין גרמני בדרך חזרה לגטו. עוברי אורח לא האמינו למראות עיניהם, לזרים על הקברים ולכרוזים לצאת למרד. הפעילים הצליחו לזרוק 2 רימונים לתוך בית הקפה "ציגנריה" והרגו ופצעו עשרות גרמנים. השלטונות הוכו בתדהמה ולא ידעו מי ביצע את הפעולה.

באותו יום הגיע לקרקוב יצחק צוקרמן "אנטק" עם הקשרית שלו חווה פולמן, לא היה להם מושג על המתרחש והם רצו להיפגש עם דולק ולאבאן. מנחם, אחד החברים שהשתתף בזריקת הרימונים על אחד הבתי קפה, נתפס כשחיפש לאחר המבצע את ה"בונקר". אנשי האס.אס. הגיעו ישירות לבונקר שם אסרו 12 פעילים, ביניהם חווה (הקשרית של אנטק) שהמתינו בו והשאירו בו מארב של אנשי אס.אס. למחרת אנטק הגיע לבונקר עם לאבאן. לאבאן נאסר מיד ואנטק הפצוע הצליח להימלט. בבגדיו של לאבאן מצאו את הכתובת של "המפקדה". כשהאס.אס. פשטו על המפקדה, היו בו את דולק ואדק. לפי עדות ראייה, דולק הבין שאין לו סיכוי, לכן הצליח לפתוח ביריות ולהרוג שני גרמנים לפני שהרג גם את אדק ואת עצמו. נפילתם של החלוץ הלוחם היה בגלל בגידה של 2 מחבריו שנתפסו ע"י האס.אס. ונהפכו למלשינים. גולה מירה הזהירה את כולם שהגסטאפו יודעים להפוך אנשים הגונים למלשינים, אך הם לא שמעו בקולה – ושילמו ביוקר על תמימותם.

אנשי איסקרא המשיכו לפעול במשך כל חודש ינואר 1943 עם התקפות וגיחות על מתקנים ואתרים גרמניים. אך גם אצלם היה מלשין – גולה מירה נתפסה בעת הדפסת כרוזים ונשלחה לכלא, אנשי הגסטאפו פרצו לבית בו שהה השק באומינגר באחד מימי פברואר – לפי עדויות השק נתפס לאחר קרב יריות, עונה קשות, לא סיפר כלום ולא בגד באיש ולבסוף הוצא להורג. בזאת הסתיימה מלחמת היהודים של מורדי גטו קרקוב.

11.1. הדים שלא היו

בגטו לא שמעו על המבצע, היהודים היו טרודים בדאגות גדולות יותר – התמקדו באירועי המלחמה וההתקוממות של עמי אירופה. מי שכן שמע על האירועים, חשב שזה היה מעשה הפולנים, שהרי אין ליהודים נשק. לאי הידיעה תרמו השלטונות שלא הפעילו עונש קולקטיבי. מעצרי חברי המחותרת נעשו בשקט וללא פרסום. בעיתונים לא הופץ דבר. רק במאי 1943 פרסמו כתבה על החיסול הסופי של כל המעורבים. הגרמנים רצו להסתיר את זהויות המחסלים מכמה סיבות:

- אחרי הכניעה בסטלינגרד ותחילת המתקפה הסובייטית, זה לא היה הזמן לפרסום מעשי גבורה יהודיים.
- זה נוגד את האידיאולוגיה הנאצית, שיהודים הינם טפילים וחסרי תגובה אנושית.
- חשש מההשפעה על הפולנים, שיוכלו לפתח מרד נוסף.

היו גורמים פולנים שעקב הכישלון של הגרמנים בסטלינגרד קראו להתקוממות, אחרים אמרו שלאחר שהגרמנים יסיימו עם היהודים, גורל הפולנים יהיה דומה ("אי אפשר להרשות לגרמנים לרצוח בנו, כפי שהרשו זאת היהודים, אבל ארגון של התנגדות איננו דבר קל"). בסוף 1942 התגבר הטרור הגרמני כלפי הפולנים – מאות פולנים נשלחו למחנות ריכוז. הדברים של הפולנים על חוסר ההתקוממות מזכירים במעט את אמירותם של החלוץ הלוחם על ההתנהגות הפסיבית של היהודים. אי אפשר להשוות את היהודים שחיו בגטאות ללא נשק ועזרה לפולנים שהיו כ-15 מליון איש עם מחתרות מסודרות, יוצאי צבא ונשק מוסתר. הסיבה העיקרית שלא פרצה מדר פולני הוא פוליטית. הציבור הפולני לא אהד את הסובייטים וחששו שמרד פולני יקל על ניצחון סובייטי במלחמה.

11.2. עוד לא נותקה השלשלת

בשלהי 1942, נדמה שהחלוץ הלוחם חדל מלהתקיים, אך נותרו פעילים בודדים באחד הבונקרים בקרבת העיר בוכניה. שם מצאו מחסה 3 סופרים צעירים, בהם יוסף וולף. לפי תוכניותיהם של המנהיגים, הם היו אמורים לכתוב אודות קורותיה של תנועת ההתנגדות של לוחמי גטו קרקוב. כשהגיעו בשורות על המעצרים ההמוניים של חברי המחותרת, החליטו לבטל את עיקרון "החשאיות הכפולה", ולהשאיר רק את הפעולות חשאיות, אך לא להסתיר את זהות הפעולות כיהודיות.

בתחילת 1943 נעצר סימק דרנגר ומיד הגיעה לקרקוב גוסטה כדי למצוא את מקום מעצרו. כשלא הצליחה, הסגירה את עצמה לידי הגסטאפו ונשלחה לבית מאסר הלצלוב (לכאן הביאו נשים שנעצרו בעקבות גילוי הבונקר ביער). זמן מה לאחר מכן, במרץ 1943, הוכנסו סימק ולאבאן לתא הנידונים למוות עם אסירי החלוץ הלוחם האחרים. אפילו בכלא סימק ניהל שגרת יום שכלל שיעורי תנ"ך, שיעורים על א"י, היסטוריה יהודית וכן שיעור על ציונות. כך גם היה עם גוסטה, שפגשה הרבה מחברות המחותרת לרבות את גולה מירה (לאחר שגולה הייתה שבועיים בצינוק ועונתה קשות). גם בבית סוהר של גוסטה נוהל שגרת יום עם שיעורים וכן שירים ביידיש, עברית ופולנית. היא כתבה שמה את תולדות המחותרת לצרכי תיעוד על פיסות של נייר טואלט כאשר חברותיה עוזרות לה. בפועל, "יומנה של יוסטינה" היה מקור הידע העיקרי על תולדות החלוץ הלוחם בקרקוב.

משום שהיה ידוע שמבית הסוהר הולכים רק למוות, סימק החליט לנסות לברוח. בזמן הובלתם למחנה פלאשוב, לגבעת הקטל, לצורך הוצאה להורג, קמו האסירים במשאית וניסו לקפוץ ממנו. לאבאן נפצע ונתפס, כאשר ניסו להוציא אותו להורג, התנפל על אנשי האס.אס., ורק כמה כדורים הכריעו אותו (בבגדיו מצאו פתק עם הכתובת –

אני יהודי). ארבעה הצליחו לברוח, ביניהם סימק. לאחר עזרה שקיבל מהפה-פה-אר, הגיע לבונקר ביערות בוכניה – שם מצא את גוסטה, שברחה באותו היום בעת העברת האסירות מתא 15 לחצר כלא אחר בעת חציית כביש. במושבם בבונקר, סימק וגוסטה הצליחו להדפיס ולהפיץ את העיתון המחתרתי "החלוץ הלוחם". העיתון הגיעה לשרידי היהודים בגטאות, לפרטיזנים ולמחנות העבודה בסביבה. באוקטובר 1943, הגרמנים הצליחו לגלות את אחרוני הבונקרים בסביבת בוכניה. לאחר זמן מה נאסר סימק ולפי הסכם שהיה ביניהם, הוא הודיע לגוסטה והיא בפעם השלישית, הסגירה את עצמה לגסטאפו מרצונה (רצו למות ביחד). איש לא יודע מה עלה בגורלם. עם הסגרתה, תם ונשלם הפרק האחרון בתולדות ארגוני הלחימה היהודיים בגטו קרקוב.

פרק שנים עשר: חיסול גטו קרקוב (בספר עמ' 97 – 104)

12א. כיצד נציל את ילדינו?

לאחר שבגירוש אוקטובר, חוסל בית היתומים ו-300 ילדים נשלחו לבלז'ץ, ליהודי הגטו זה היה אזהרה שבכל אקציה עתידית, הילדים יהיו הקורבנות הראשונים. ההורים ניסו באופן שוטף למצוא דרכים להציל את הילדים. לפעוטות היה רק דרך הצלה אחת – להוציאם מהגטו. היו הורים שהשליכו אותם מעל החומות בתקווה שיתמזל מזלם. היו שהניחו אותם בצד הדרך מחוץ לגטו כשיצאו לעבודה. היה יותר מסובך לילדים בני 10-3, שהבינו את המתרחש סביבם. היו גם בני מזל שהפקידו את ילדיהם עם פולנים וקיבלו אותם חזרה לאחר המלחמה ללא כל תמורה. בני נוער בני ארבע עשרה ומעלה נחשבו לגדולים. חלקם אף הופקדו בידי הוריהם לנסות להציל את אחיהם הקטנים (בד"כ ע"י השגת ניירת ארית מזויפת). היה גם דרך אחרת להצלת הילדים – מסירתם למנזר.

לאחר האקציה של אוקטובר, לא הסתיימו הטרגדיות של ילדי הגטו. דוד גוטר קיבל הוראה מהשלטונות לארגן בגטו מעון ילדים לילדי הורים שיצאו לעבודה. הילדים קיבלו תזונה מספקת ואפילו תעסוקה "יצרנית" – ייצור מעטפות. הרבה הורים לא רצו לשלוח את ילדיהם למעון בשל החשש למלכודת, אך לא היה להם כל ברירה. זמן קצר לפני חיסול הגטו, אורגנה באזור B פנימייה, שרוכזו בה כל החסרי בית. עם הזמן הגיעו עוד ועוד ילדים שהוריהם נספו בזמן הגירושים אל אף הצפיפות הוכנסו עוד רבים לפנימייה. התנאים בפנימייה היו רעים והילדים רעבו ללחם.

12ב. הרוצחים והיורשים

מתחילת מרץ 1943, לא כבו האורות בבנין המשטרה היהודית בגטו. קציני הגסטאפו עדכנו את שמחה שפירא ואת דוד גוטר על הסידורים האחרונים לקראת חיסול הגטו, שעשו את הכול ע"מ לדחות את התאריך המכריע. לבסוף התאריך נקבע לשבת 13 במרץ 1943. הפעם ניהל את האקציה, מפקד מחנה פלאשוב, אמון גת.

בבוקר השבת, הגטו היה מוקף ביחידות שמירה. הפקודה נתלה על הקירות רק בשעה 10 בבוקר (מנע מהיהודים התארגנות מקדימה, בריחה או הסתתרות). לפי הכתוב, כל תושב גטו A צריכים לעבור לפלאשוב עד השעה 15, ותושבי גטו B יועברו ביום למחרת. כל יהודי שיישאר בדירה או בגטו לאחר מכן – יחוסל במקום. היהודים קיבלו הוראה לסמן את רכושם ולהשאירו ליד בניין מסוים, תוך הבטחות שהרכוש יוחזר לו מאוחר יותר. מיד עם ההודעה החל מהומה והתרוצצות. חיפושים אחר משפחה, שאלות על מקום ההתכנסות. מראות של אמון גת וקציני הגסטאפו עם המקלעים הגבירה עוד יותר את אווירת הבהלה. אחד הצווים המאיימים ביותר היה שאסור

להורים לקחת ילדים מתחת לגיל 14, צריך לשלוח אותם לפנימייה בגטו B – משם הם יוחברו למחנה בפלאשוב. ברחובות התנהל גיהנום, העמידו את היהודים תוך מכות וקללות. בשעה 15, נפתח השער, והתחילו לעזוב את הגטו בחמישיות. מי שהחזיק את ילדיו נורה במקום. היו שהעבירו את ילדיהן בתחבולות (שק על הגב). היו שהכינו דירות בצד הארי, אך חיכו יותר מידי זמן, מתוך הרצון להישאר מאוחדים. היו שברחו דרך הביוב – הכול כדי להינצל.

למחרת, ה-14 במרץ, גטו A היה ריק מאדם. רק השוטרים היהודים ודו גוטר נשארו. המלאכה האיומה יותר, חיסול גטו B עמדה להתחיל. בבוקר יחידות האס.אס. הקיפו את החומות של גטו B, בכיכר זיגודה נאספו אלף איש. ההוראה הייתה להשאיר את החפצים כדי שהשלל יגיע אל האס.אס. בקרקוב ולא יגיע לאס.אס. באושוויץ. תוך מכות ויריות בלתי פוסקות, כולם הועמסו על משאיות. לאחר מכן הגרמנים חיפשו אוצרות. אחר כך חיפשו את המסתתרים בכל פינה אפשרית. מי שנתפס במחבוא נורה מיד. ילדי הפנימייה הושלכו למשאיות מגורשים או נורו בחצר. את הזקנים אספו ליד קיר והרגו. הרגו גם את כל החולים בבית החולים בגטו. הגרמנים ציוו על הפשטת הגוויות והעמסתם לעגלות, לפני שיצאו מהשער הם כוסו בשמיכות ונסעו אל עבר מחנה פלאשוב לקבורה.

בערב היה הגטו ריק מאדם. היהודים נעלמו. עם חיסול הגטו, עברו ששת אלפים למחנה פלאשוב, כאלפיים נרצחו וכאלף נשלחו לאושוויץ. את הגרמנים העסיק חלוקת השלל – בגטו נשאר עוד רכוש יהודי רב. הגרמנים והאס.אס. ערכו חיפושים שיטתיים כאשר השלל העיקרי הוא דולרים ותכשיטים. היה תהליך של הפשטת כל הגטו מכל רכוש שכלל רהיטים, שטיחים, למעשה כל התכולה של הבתים למעט הקירות עצמם. הציוד שופץ ותוקן ע"י יהודים שבא ממחנה פלאשוב, ולאחר מכן נמכר לפולנים מחוץ לגטו. עם הזמן שטח הגטו קטן, החומה נהרסה ובתים הוצאו אל מחוץ לשטח הגטו. באוגוסט 1943, הגטו הסתכם בגוש בתים אחד סביב המשטרה היהודית.

12. אחרית הדבר

מה עלה בגורלם של שליטי הגטו? עוד בקיץ אמון גת תפס את דוד גוטר והוציאו להורג. בלילה בין ה-14 ל-15 בדצמבר 1943, משאיות הובילו את כל אנשי המשטרה היהודית ומשפחותיהם לפלאשוב, שם נורו על גבעת הקטל. אותו הגורל פקד את המלשינים שהחזיק הגסטאפו. אלו היו אחרוני היהודים בגטו קרקוב.

היו יהודים שחיו בקרקוב הכבושה עם ניירות ארים והחזיקו מעמד בגלל עזרתה של "המועצה לעזרת היהודים – זיגוטה" (ארגון שהוקם בנובמבר 1942 בוורשה, אך קמה בקרקוב רק לאחר חיסול הגטו). כמה ימים אחרי חיסול המשטרה היהודית, כל המחסנים הועברו לפלאשוב. בתוך זמן קצר, הגרמנים הרסו את החומה, חוץ מקטע אחד (נראה שרצו להשאיר מזכרת לדורות הבאים). הדיירים הפולנים חזרו לאט לאט לבתיהם. כתמי הדם נעלמו מהמדרכות עם הגשם.

כך תמה הטרגדיה של גטו קרקוב. הקהילה המפוארת שישבה בעיר במשך 800 שנה חדלה מלהתקיים. היהודים שרוכזו בפלאשוב, חלקם נספו ברעב או נורו בידי הרוצחים המקומיים. מאות מהם הועברו למחנות אחרים בגנרל גוברנמן. ליהודים שניצלו בסוף, לא היה לאן לחזור. כיום ישנם עוד ריכוזים קטנים של ניצולי קרקוב בישראל ובארה"ב. בישראל הוקם "ארגון יוצאי קרקוב בישראל".

- היסטוריה מורחב 3 י"ח"ל : סיכום נושא קהילת קרקוב בתקופת השואה -
פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ע"ב ספר "פנים רבות לגבורה"

ציוני זמן בהיסטוריה של קרקוב ובהיסטוריה הכללית (בספר עמ' 108 – 109)

היסטוריה כללית		היסטוריית קרקוב		שנה
אירוע	תאריך	אירוע	תאריך	
פולין מחולקת בין רוסיה, פרוסיה ואוסטרו הונגריה	סוף המאה ה-18	קרקוב בירת פולין	מאה ה-11 עד המאה ה-16	
המרד הפולני הראשון ברוסיה בהנהגת קושצ'יושקו	1794	יהודי קרקוב מקבלים פריבילגיה (זכות) לשבת בקרקוב	מאה ה-13	
הקמת פולין העצמאית	1919	יהודי קרקוב מגורשים והקהילה מתיישבת בק'זימייז'	1495	
תקופת שלטונו של מרשל פילסודסקי	1925-1935	תקופת תור הזהב של יהודי קרקוב	מאה ה-16	
		השתתפות יהודים במרד הפולני	1794	
צבא גרמניה פולש לפולין ופורצת מלחה"ע ה-2	01/09	כיבוש קרקוב ע"י הגרמנים	06/09	1939
"איגרת הבזק" של היידריך	21/09	הקמת היודנט בקרקוב	08/09	
הכרזה על הקמת הגנרל גוברנמן (ג"ג) בראשותו של הנס פרנק	26/10	1. קרקוב בירת הגנרל גוברנמן 2. פרסום צו עבודת כפייה של היהודים בג"ג	26/10	
היטלר מורה על הקמת מחנה אושוויץ	27/04	הנס פרק מודיע שעד נובמבר קרקוב נקיה מיהודים	12/04	1940
כיבוש צרפת ע"י הגרמנים	14/06	מתפרסמת פקודה על גירוש יהודים "מרצון" עד ה-15 באוגוסט	18/05	
גטו וורשה נסגר	14/11	היהודים מגורשים בכפייה לעיירות במחוז	נובמבר	
פלישת גרמניה לבריה"מ	22/06	סגירת גטו קרקוב (17 אלף יהודים)	21/03	1941
איינזגרופן רוצחים בשיטתיות יהודים בשטחים הכבושים של בריה"מ	יוני	השמועות הראשונות על רצח יהודים מגיע לגטו קרקוב	סתיו	
עצירת חזית המזרח וכישלון מבצע "ברברוסה"	חורף			
ועידת ואנזה ("הפיתרון הסופי") בראשות היידריך	20/01	השלטונות מורים ליהודים לחזור לגטו קרקוב	אביב	1942
תחילת הכנות לחידוש מתקפה גרמנית לסטלינגרד	אביב	גירוש ראשון של אלף יהודים למקום לא ידוע	מרץ	
מתחילים משלוחים של פועלי כפייה (לא יהודים) מכל ארצות הכיבוש לעבודה גרמניה	מאי	מוקם מטה ארגון ה"איסקרא" של "השומר הצעיר"	מאי	
כל ענייני היהודים בג"ג, לרבות העבודה – מועברים לאס.אס.	יוני	1. 7 אלף יהודים מגורשים להשמדה בבלז'ץ 2. שטח הגטו מצומצם, היודנטר מבוטל	04-08/06	
הקמת האי"ל (ארגון יהודי לוחם) בגטו וורשה	יולי	מוקם ה"חלוץ הלוחם" של "עקיבא"	אוגוסט	
1. התגברות הטרור הגרמני נגד הפולנים בג"ג 2. ריבוי המשלוחים לאושוויץ ולמחנות האחרים	נובמבר	1. 6 אלף יהודים מגורשים מהגטו להשמדה 2. הגטו מחולק לאזורים A, B	27-28/10	
		מוקמת מפקדה משותפת לחלוץ הלוחם ולאיסקרא	נובמבר	
		מבצע "ציגנריה"	22/12	
		העברת פועלים יהודים מהגטו למחנות עבודה שהקימו המעסיקים	דצמבר - פברואר	
כניעתו של צבא גרמניה בסטלינגרד	ינואר	הגירוש האחרון מגטו קרקוב, הגטו מחוסל, השארית מועברים למחנה פלאשוב	13/03	1943
מרד גטו וורשה	אפריל	בריחתם של גוסטה וסימק דרנגר מהכלא בקרקוב	אפריל	
מרידות בגטו ביאליסטוק ומחנה טרבלינקה	אוגוסט	הפעילות המחתרנית בבונקר בבוכניה, הפצת העיתון "החלוץ הלוחם" עד מאסרם שוב של גוסטה וסימק	מאי - אוקטובר	
מרד במחנה סוביבור	אוקטובר			
הבריטים מנצחים באל-עלמיין	02/11			
פתיחת חזית שנייה	יוני	משלוחי יהודים למחנות העבודה האחרים ולאשוויץ		1944
מרד הזונדרקומנדו היהודי באושוויץ	יולי			
מרד הפולנים בוורשה ודיכוי	אוגוסט			
כיבוש ברלין ע"י הצבא האדום וכניעת גרמניה	מאי	חיסולו של מחנה פלאשוב	ינואר	1945

כל הזכויות שמורות © לעורך (the_ari_steiner@yahoo.com). אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורך או ממנהלת הפורום.